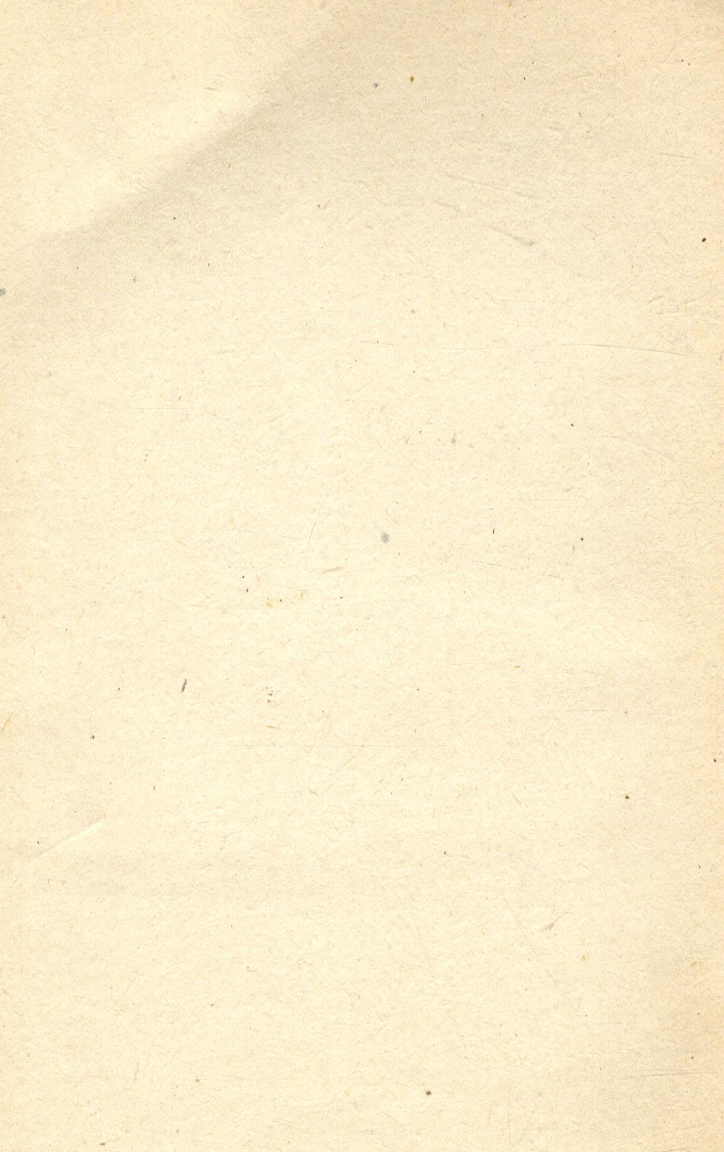

В. Винниченко

НАД

282

ВВИННИЧЕНКО

НАД

РУХ

06 10

№ 829.

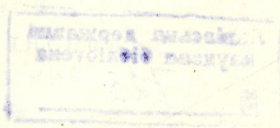
В. ВИННИЧЕНКО

НАД

П'ЕСА НА 4 ДІЇ

За постановою Вищої Науково-
Репертуарної Ради при відділі
Мистецтв Головополітосвіти НКО
УСРР від 26/X 1928 р. № 4477
п'єсу до вистав дозволено

1284

КООПЕРАТИВНЕ Р У Х ВИДАВНИЦТВО

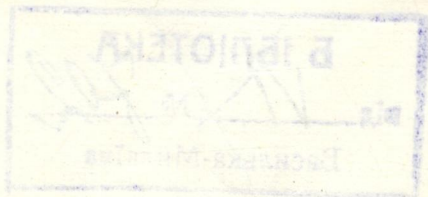
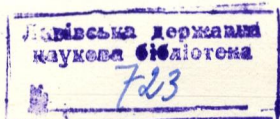
Бібліографічний опис цього видання
вміщено в „Літопису Українського
Друку“, „Картковому репертуарі“ та
інших покажчиках Української Книжко-
вої Палати.

дописати Р.

ТРЕСТ „ХАРКІВ-ДРУК“
ХАРКІВСЬКА ШКОЛА
ДРУКАРСЬКОГО ДІЛА
ІМ. А. БАГІНСЬКОГО

Укрголовліт 2665. Тираж 4.000
Зам. 574

1929

ДІЄВІ ОСОБИ

Ілько Чепурний

Надія (Над)

Варвара

Матвій

Микита

Катерина

Жученя

Онисенко

Аркадій Пискун

Гриценко

Доня

Смілянський

Ковтунець

Фрося

ДІЯ ПЕРША

Передній план: праворуч стіна кручі, над нею віття дерев. Середина—галявина, заросла травою. Ліворуч—кущі. Задній план: краєвид Подолу в Києві, Дніпро, Межигір'я. Зліва з клуночками в руках швидко входять Надія й Ілько.

Надія струнка, гарна, 30 років. Убрана чепурно, навіть елегантно. Стрижене волосся.

Ілько великий, широкоплечий, 24 років. Кучеряве, буйне волосся. Рухи бурні, хлопчачі.

Надія. А-гей! Є—хто небудь? Нема ще нікого. Іль, ми — перші. Я страшенно рада, що ми ще до всіх будемо тут самі. Давай сюди твої клунки! Клади тут. Швидко!

Ілько кладе клунки, показує очима на місце біля кущів. Над!..

Надія щасливо засоромившись, жагуче обнімає Ілька.

Ілько бурно пригорта її до себе, підніма на руках, як дитину. Знаєш що, Над: давай стоятимемо там киває на місце біля кущів підчас... церемонії. Хочеш?

Надія. Правда? Мить думає. Алеж ми нікому не скажемо, через що на цьому місці?

Ілько. Ну, розуміється! Що ти?!

Надія. Навіть Матвієві?

Ілько. Навіть Матвієві!

Надія. Давай! Наш олтар? Знову щасливо й соромливо пригортається. Іль! Але в останнє на-

гадую: коли є хоч крихітка сумніву, вагання, ну, десь там у глибині душі, хоч трошки щось непевне, то краще не робити...

Ілько театральнo-врочисто й обуренно. Шановна товаришко! Коли ви не припините ваших образливих, нічим не викликаних, абсолютно безпідставних...

Надія. Іль, але ж тобі 24 роки, а мені 30.

Ілько спалахнувши. Та к чорту ці ідіотські роки, нарешті! Що це таке їй богу?! При чому тут роки? Ти віриш, кажи, що я всією душою, всією істотою моєю хочу? Віриш, чи ні?

Надія. Вірю.

Ілько. Ну, так при чому ж тут роки й що б там ні було?

Надія пригортаючись. Правда. Ну, кінець. Більше ніколи не буду. Побачиш. От на олтарі присягаюсь!

Ілько сильно витягає наперед кулаки. Ух, Надіє! Все буде тепер! Могли ми ще півроку тому думати, що таке буде з Росією, з Україною? Чуєш, бамкають дзвони на Подолі. Ге, не попівські вже то дзвони! Не до служби божої заманюють. То наші паліївці на митюжок скликають. Ні, попики, ми вам і вашим хазяйнам тепер інших молебнів справимо! Знаєш, Над: берусь за оперу! Тепер берусь! Не напишу? Га?

Надія радісно. Ти не напишеш? Ти?!

Ілько. А засідання, збори, вибори, мітінги?

Надія. Вночі писатимеш.

Ілько. Праведно!!—як казав дядько-делегат. Ух, Над, та таку ж силу почуваю, що, здається, нема нічого на світі, що б ми з тобою не зробили! Раптом регочеться. Ні, в'являю собі пики твоїх кавалерів, як вони зараз довідаються, чого саме їх сюди запрошено!

Надія лукаво. Алеж і твоя Варусенька теж не буде в захопленні? Га? Бідненька, мені її, справді, шкода: вона в тебе серйозно, здається, закохана. І раптом таке...

Ілько. Більше, ніж у саму себе закохана? Ну, в кожному разі, я тут не винен. А от, коли Пискун і Вищанський будуть... здивовані, так тут є чиясь вина.

Надія. Моя?

Ілько. Та не знаю, чия, але що товариш Пискун і пан Вищанський деяке підбадьорювання мали з чийогось боку, то це ж факт. Я нічого не маю проти, будь ласка! Але хіба не факт? Ні?

Надія. Може й факт.

Ілько. Ага! І серденько трошки, може ние за кимсь із них? Га?

Надія. А, може й за обома?

Ілько. Праведно! Чому б і ні? Так, може залишимо всю цю історію, пожаліємо їх бідненьких? Га?

Ліворуч чути гукання кількох голосів:

— А-гов, Ільку! Надіє! А-гей!!

Надія кидається на голоси, біжить до кущів. Сюди, сюди! Стежечкою. Так, так. Тримайся за кущі. От так! Обережно. Ну, от.

З'являється Варвара 23 років, краща за сестру. Вдягнена просто й без смаку. Тримається з вибачливою самопевністю.

Надія сміючись. Бідненька моя! Давай руку.

Варвара сердито. Ти, Надіє, не як тридцятилітня жінка, а зовсім як тринадцятилітня дівчинка. Серйозно. Граєшся в ексцентричності, загадковості. Кручі якісь. Міщанська, романтика!

Надія сміючись тим самим ясным, щасливим смішком, обнімає Варвару. Вибач, рідненька! Більше не

буду. Це — вперше й востаннє. А хіба тут не гарно? Ні? Ти подивись, що за краса! Дніпро, любий голубчик!

Варвара визволяючись з обіймів Надії, гостро зиркає на Ілька, що посміхається. Ах, дай ти мені спокій з своєю красою! Я дивуюся тільки з вас, товаришу Ільку: ви, революціонер, у такий час займаєтесь... якимись сантиментальностями.

Ілько прибираючи покірний, пригнічений вигляд. Вибачте, ваше преосвященство. Ми тільки на часиночку. Більше, їй богу, ніколи не будемо.

Варвара. Ну, в чому річ? По віщо нас сюди скликано?

Ілько. Присядьте, ваше преосвященство, на травичці божій. Або приляжте, як ваша ласка...

Варвара зневажливо знизавши плечима, велично відходить.

З'являється Пискун, років 26, довгий, смуглявий, з довгастим, непорушним лицем, пенсне. Весь час посміхається тоненькою посмішечкою. Коректно вклоняється Надії, з усміхом.

Пискун. Покірний вашому наказові, до ваших послуг...

Надія вітаючись з ним. Дякую, дякую. Ви, як звичайно, точні й бездоганні. А ви не сердитесь за цю романтику? Показує рукою навкруги.

Пискун невиразно посміхаючись. За що ж тут сердитись? Вітається з Ільком.

З'являються Катерина й Микита.

Катерина молода дівчина, вбрана простенько, сміхотлива, жвава. Ой, як же тут гарно! Я ніколи тут не була. Доброго здоров'я! Що тут буде? Кашу варитимем? Дивиться на Микиту, що виходить з-за куців, і сміхотливо приськає.

Микита кремезний, рум'яний, років 25. Удає старого діда, що дуже стомився. Хекає, витирає піт. Старечим голосом. Хе! Та й хай же вам біс! Заморили старого. В які прірви заманили! З празничком вас! З ахтономією й контрибуцією. Вітається з Ільком і Надією.

Надія. Дякую. І вас, дідусю. Сідайте, спочиньте.

Катерина кидаючись до нього, пхає на землю. Сідайте, будь ласка! Дуже просимо!

Микита. Як?! Оттако з старою людиною?! Раптом кидається на Катерину.

Катерина пронизливо скрикує й зо сміхом тікає.

Микита женеться за нею. Обоє зникають праворуч.

Варвара. Ще хтось має бути?

Надія. Ще товариші Матвій, Онисенко та інші. І пан Вищанський.

Варвара. І пан Вищанський?! Що ж це за зібрання таке?! Може, ще якісь пани банкири та фабриканти будуть?

Надія так само радісно, любовно. Ні, фабрикантів і банкірів, Варусенько, не буде. Це ж не партійні збори, я ж тобі казала. А де ти такий чудовий капелюшок узяла? Дуже до лица тобі. Товарише Пискуне, правда, моя сестричка—красуня? Між іншим, щоб не забути: Варусю, неодмінно зайди до мадам Жозефینی, я з нею балакала з приводу твоєї сукні. Вона обіцяла зовсім дешево тобі зробити. Цілком-цілком новий фасончик і дуже гарний.

Варвара. Дякую. Я не потребую ваших фасончиків. Хай собі твоя Жозефіна шие їх буржуазії.

Ілько. Праведно, Варусю! От—це ортодоксальність! Так їх, проклятих тиранів!

Варвара до Ілька. Я з Надії не дивуюсь, я її знаю. Але ви—немов би революціонер, соціалдемократ та ще й большевик. З вас я дивуюсь.

Ілько. От тако! А Надію ви вже виключили з партії?!

Вбігають Микита й Катерина, взявшись за руки.

Катерина вириваючись. Ой, люди добрі, рятуйте мене від цього старого постола! Ой!

Микита. Ні, не пушу! Співає старечим голосом:

І я шам не піду,
І тебе не пушу,—
Хочеш мене, штаренького
Та й покинуть на біду.

Катерина раптово шарпнувшись, виривається, біжить до Ілька й ховається за нього. Ой, товаришу Ільку, рятуйте мене від старого!

Варвара. Еге! Коли він сам себе від старих не може врятувати...

Ілько раптом скажено повертається до Варвари й хоче щось їй сказати.

Надія в той же момент хапає його за руку, немов щось згадавши. Ой, товаришу Ільку! Я й забула! Я мушу вам сказати негайно! Тягне його праворуч за куші. Ходіте, ходіте, ходіте!! Тягне за куші.

Варвара до Микити й Пискуна. Ну, що? Ви бачите тепер: я мала рацію? Ми не повинні цього допустити! Це наш обов'язок товаришів і соціалістів!

Пискун з усміхом. Як же ми можемо не допустити?

Варвара. Ми повинні розкрити очі Ількові. Надія—моя сестра. Але для мене принципи і правда вищі за рідню. Це ж сором і ганьба—вінчатись у церкві! Тепер, коли революція...

Микита. Та хіба ж таки товаришка Надія, справді, хоче вінчатися? Щось воно...

Варвара. Товаришу Микито! Повірте мені, що я свою сестру краще знаю.

Пискун. Вона сама казала вам?

Варвара. Виразно не сказала. Але виразно натякала.

Микита. А нас сюди закликано, щоб ми благословили їх чи як?

Варвара. Розуміється! Щоб сховатися за нас перед усіма товаришами. Але цей шлюб буде загибеллю для Ілька і значить, величезна шкода для організації! Хоч Надія й сестра мені, але я повинна сказати правду: вона—не революціонерка й не соціалістка! Соціалізм для неї—романтична забава. Марксистка вона—ніяка. Так, так, товаришу Пискуне, не посміхайтесь!

Пискун. Я не посміхаюсь.

Варвара. Ні, ви посміхаєтесь і готові боронити Надію, бо ви до неї... Але я знаю свою сестру краще за вас. Для неї головне в житті—кохання, себто мужчина. Й убрання, або як вона каже: ес-те-ти-ка. Вона і з першим своїм чоловіком розійшлась через свої романи. І їх у неї й тепер не один.

Микита. Так на якого ж дідька вінчатися з одним?

Варвара. Для становища, товаришу Микито. А крім того,—молодий, гарний мужчина. Молодший за неї на шість років.

Микита. Так і хай собі кохається. А вінчатися на що?

Варвара. Щоб прив'язати до себе.

Микита чухається. Ніяк не розберу. Товариш же Ілько живе на квартирі в товаришки Надії?..

Варвара. І більше року вже. Ну, то що?

Микита. Так коли вони кохаються між собою й живуть разом, так на якого ж чорта ще вінчатися, скажіть ви мені?

Катерина. Ой, господи! От причепився! Так люди для того вінчаються, щоб разом на квартирі жити?

Микита. А чортяка їх знає, на віщо вони це роблять, дурні!

Катерина. Ет! Розумний! А ти...

Варвара. Тихо! Ідуть. Так так, тозариші? Треба рішуче поговорити з ними. Я буду з Надією, а ви з Ільком... Краще як буде товариш Микита..

З'являються Надія й Ілько, веселі, ясні.

Надія. Варуся, я бачу, вже страшенно сердиться, що ми вас нудимо загадкою. Але ще трошечки,—товариші надійдуть.

Варвара. Надіє! Можна з тобою побалачати на одинці?

Надія. Зараз?

Варвара. Зараз.

Надія. А відкласти не можна?

Варвара. Ні, не можна.

Надія допитливо дивиться на сестру, зідхає. Ну, будь ласка. Тільки я боюсь, що... Ну, добре. Ходім туди... Йде ліворуч.

Варвара пильно зиркає на Микиту й іде за Надією. Ілько лягає на траву. Ех, та й чудесно ж!..

Микита заклопотано дивиться на Пискуна й киває йому на Ілька, щоб починав балачку.

Пискун з усміхом одмовляється й робить знак Микиті, щоб він починав.

Микита чухається, мнеться, поглядає на Ілька.

Катерина пирскає, дивлячись на його вагання.

Микита грізно кидає в неї поглядом, набирається духу. Голосно. Ех, ех! Товаришу Ілька! Можна вас щось спитати?

Ілько не підводячись. Будь ласка.

Микита. Кажуть товариші, що... той... що ніби ви... Мнеться.

Пискун і Катерина напружено чекають, підбадьорюючи його поглядами.

Ілько підводячи голову. Що я ніби що?

Микита змішавшись. Та що ніби... від нашої фракції до Центральної Ради призначені.

Катерина пирскає.

Ілько здивовано. Що за дурниці?! Хто це вам сказав?

Микита. Та казали...

Ілько лягаючи знов. Ви краще заспівайте, Микиточку, „Гей, і не стелися“. Знаменито у вас це виходить.

Катерина знову пирскнувши. Та й я так кажу.

Микита. Товаришко Катерино! Контрибуції задам! Їй-бо задам!

Катерина. Овва!

Микита. От тоді й буде овва. Чухаючись. Гм! А попам, мабуть, уже каюк. Мабуть, уже й буржуї до їх не ходитимуть вінчатися. А що вже соціялісти не підуть, так це вже куди там!

Всі пильно й чекально дивляться на Ілька, але він і не рухається.

Микита. Еге ж, товаришу Ілька?

Ілько немов зпросоння. Га? Що ви питаєте?

Катерина стримується, щоб не приснути.

Микита. Кажу, що революція, мабуть, скасує к чортовій матері церковний шлюб. Буде тільки гражданський.

Ілько. Як для кого. Хто не схоче церковного, тому буде цивільний. А хто схоче, той собі вінчатиметься в церкві.

Микита. Гм! І соціялісти вінчатимуться в церкві?

Ілько неуважно. Мабуть...

Микита непорозуміло презирається з Пискуном і Катериною. Гм! Набирається духу, ніяково. Чули ми, товаришу Ільку, що й ви ніби збираєтесь вінчатись у церкві?

Ілько швидко сідає, враженно дивиться на всіх. Я?!

Микита. Ходить така чутка...

Ілько якийсь час пильно дивиться на всіх по черзі, щось ніби розуміє, і посміхнувшись, спирається на лікоть. Поважно. Це справа особистого переконання, товаришу Микито. А хто вам це сказав? Товаришка Варвара?

Микита. Та вже казали. А правда це?

Ілько твердо. Правда, товаришу.

Микита. У церкві?! З попами?!

Ілько. У церкві. З попами.

Микита враженно, хмарно. Та-ак. Зиркає на Пискуна.

Катерина. З товаришкою Надією, правда?

Ілько. Правда.

Пискун криво посміхаючись. Коли це правда, то, нам здається, товаришу Ільку, що це справа не тільки ваша особиста. Ви — член організації. І соціялістичної, товаришу.

Ілько. Ну, то що?

Пискун. Ви компромітуєте її.

Ілько безжурно. Е, дурниці! Скільки видатних соціялістів вінчалися в церкві.

Катерина. А вже ж!

Пискун. То інша річ. Цивільного шлюбу не було...

Ілько. А свобода слова була? А вони ж не зважали на це й ішли навіть на каторгу за свою свободу слова. Значить, вінчатися в церкві можна було.

Катерина. А певно, що так! До Микити. А бач, а бач, а бач!

Микита. Ох, Катерино! Схвильовано підводиться. Та як же воно виходить?! Значить, як я когось покохаю, так повинен і тепер питатися в попа, чи можна мені кохатися, чи ні?!

Ілько. Та так виходить. І присягатися, що будете кохати свою жінку до смерти, що будете вірні їй довіку. А вона вам.

Катерина. От це так!

Микита. Так я без попа цього не можу зробити?!

Катерина. Еге, вашому братові заприсягтися, як дурному з гори побігти. Знаємо ми такі присягання!

Ілько. Нема гарантії, товаришу.

Микита непорозуміло дивиться на Ілька. Та соціялісти в попа гарантії повинні шукати?! От тобі й революція, і свобода, і соціалізм.

Катерина. А тобі такої свободи треба, щоб тільки тобі добре було?

Микита. Ні, це питання ми на фракції поставимо! Що ж це таке виходить?!

Ілько. Правильно, Микито. Став'те. Давно пора.

Микита. І поставлю! Гарантія? Так гарантія в соціяліста повинна бути отут!! Сильно гупає себе кулаком у груди. А коли тут не-

має, то це—не соціяліст, а... буржуй і дурій!

Катерина гаряче. А перед людьми як бути невінчаними? Га? Тобі добре, а дівчині?

Микита. Перед якими людьми?

Катерина. Та перед усіма! Чого видатні соціялісти вінчалися? Га! Не соціялісти?

Микита. Видатні, видатні! Ти мені видатними баки не забивай. Ну, й погано робили, от що я скажу! Не було духу плювати на твоїх „людей“ і жити невінчаними. А коли таку покохав, що без вінчання ніяк не може, так ти—не соціяліст,—бо таке чортзнащо соціялістові подобатись не може!

Катерина. Оттако-о?!

Микита. А от тако.

Катерина. Ну, добре ж! Добре! Побачимо!

Ілько раптом весело регочеться.

Микита люто до нього. А вам сором, товаришу! В очі вам скажу, що ви... Стримує себе,—з'являються Надія й Варвара. Ви щось самі, ви й товаришка Надія, щось ви проповідували?? Га? Так це тільки для других? А самі, як граф Толстой: „Робіть не так, як я роблю, а як я проповідую“?! Х-хе! Ви щось самі казали: „Перша заповідь справжнього соціяліста: що проповідуєш, те насамперед сам роби“. Ну, так як ти сам не хочеш чи не можеш робити, то проповідь твоя гроша ломаного не варта! Плював я на таких проповідників! От що! Люто відходить до кручі.

Катерина. От то подумаєш!

Ілько. Праведно, товаришу Микито!

Надія що весь час презиралась з Ільком. Ах, господи! Ну, коли ж цей Матвій прийде? Мені

дуже ніяково. Ми зовсім не передбачили, що воно так вийде.

Варвара з усміхом. А ще менше ви передбачаєте, що вийде років через шість-сім, коли тобі буде під сорок, а твому чоловікові й тридцяти не буде. Думаєш, прив'яжеш вінчанням?

Надія. Прив'яжу, Варусенько! Прив'яжу! І двадцяти років не боюся! Ми ж не старіємось. Ти ж знаєш: нашу маму можна ще заміж видавати. А я вся в неї. Та хіба ж мені тридцять літ? І двадцяти немає! А ти недобренька: замість того, щоб допомогти сестрі як найміцніше прив'язати цього Бізона, ти його моїми роками, дивись, у який сказ уганяєш.

Ілько, що знову був ліг, закривши руки за голову, раптом схоплюється, люто кидається до Надії, реве. У—у! Тридцять років?! А мені всього тринадцять?! Заміж за мене?! Вінчатися?! У—у!!

Надія злякано. Ні, ні, ні! Не буду, не буду!

Катерина регочеться.

Пискун з недоброю посмішкою. Властиво, товариші, нам тут, очевидно, більше нічого робити. У нас є важніші справи.

Микита. Та розуміється! Ходіте! Ходім, Катерино!

Катерина. Можеш сам іти, куди хочеш. Тобі таке чортзнащо, як я, непотрібне.

Голос Матвія зліва. А го-о-в!

Надія кидаючись на голос. О, нарешті! Матвію! Гей! Де ви пропали?! Чого так забарилися? Та швидче! Дійсно, справжній Віл! Недурно назвали. Ну, дивіться, як суне! Онисенку, та підпихніть його!

Голос Матвія повільний, поважний, добродушний.
Не хапайтеся, не хапайтеся.

Надія сміючись. Ну, дивіться „не хапайтеся“.
З'являються: Матвій, Онисенко, Жученя, всі троє з клунками.

Матвій високий, костистий, з величезними руками й ногами, років 25—26. Білявий, жовтобілі довгі вуса. Рухається важко, повільно. Очі — добродушно-розумні, часом юмористичні.

Онисенко студент, русявий, солодко-гарний, франтуватий.

Жученя маленький, чорненький, прудкий.

Надія. Чого ви забарилися?

Матвій. „Чого забарилися“. Сказано ж у заповідях: „Не знав. Помилився. Забув. Опізнився“. Доброго здоров'ячка, товариство чесне!

Надія. Так ви всі чотири заповіді й виконали?

Матвій. Чотири, не чотири, а котрусь та виконав. І за те дякуйте. А чого, Микито, таким сумом голівоньку вкрито?

Ілько. Еге, тут не сумом дхне.

Надія. Волику! Тут нас з Бізоном збіжають.

Матвій. Хто? Ониську! Киває на куші, просягає йому свій клунок.

Онисенко й Жученя взявши його клунок і весело, лукаво підморгнувши, йдуть за куші.

Надія. Та от вони всі, не виключаючи сестри рідної. Тут таке було, що страх. І ганьба нам, і сором, і прокляття. І з організації нас викидати збираються. Тільки на вас і надія.

Матвій. Таке! А за віщо ж то?

Надія. За те, що ми хочемо вінчатися.

Варвара, що стиха розмовляла з Пискуном, зневажливо посміхається.

Микита з понурим усміхом. У попа й у церкві.

Матвій строго й поважно. А де ж люди вінчаються? Під кущами?

Микита. Та ви, товаришу, що: з ними? Так кажіть одразу. Та й попрощаємось!

Варвара. Проще товариша Матвія можна й не питати. Який Бізон, такий і Віл. В одній парі ходять, в одній парі й попівського воза везимуть. Ходіте, товариші!

Матвій. А ви не хапайтеся. Цікава, розумієте, ця хахлацька нація: чотири заповіді свято береже, а хапатися любить. Так хто тут з вас вінчатися хоче? Заявляйся! Ти, Бізоне?

Ілько. Я.

Матвій. І ви, Надіє?

Надія. І я. З Бізоном. Бере Ілька за руку.

Матвій строго. У церкві?

Ілько й Надія. У церкві.

Матвій. У попа?

Ілько й Надія. У попа.

Матвій озираючись до кущів. Ониську! Готово?

Онисенко висуюючи голову з-над кущів. Готово!

Матвій строго й поважно до Ілька та Надії. Ходіть.

Ілько й Надія удавано-поважно, врочисто, але й по справжньому хвилюючись, ідуть за Матвієм.

Надія тягне Матвія за рукав, показує на місце біля кущів, що вона його цілувала. Там.

Матвій згідно хитає головою.

Микита вражений, слідкує за ними. Що за чортівня?!

Варвара й Пискун переглядаються.

Катерина. Та що ж це: Матвій вінчатиме їх?!

Матвій робить знак своїм помішникам.

Жученя, кусаючи губи від сміху, підбігає до Матвія з червоною мантиєю. Накладати, отче товаришу?

Онисенко штовхає його в бік кулаком, щоб не сміявся.

Матвій підставляючи йому спину. Підстрибни.

Жученя підстрибує й накидає на плечі Матвієві мантию.

Матвій урочисто обмотує її круг себе. Робить знак Онисенкові.

Онисенко бере зпід кущів вінок із листя й по-важно накладає його на голову Матвієві. Потім швиденько ступає до кущів, бере зпід них два вінки з квіт і так само з урочистим і строгим виразом накладає їх на голови Надії та Ілька.

Жученя тим часом виймає з-за кущів два червоних прапори з революційними написами і тримає їх наготові.

Микита що далі, то ввесь просвітлюється. Сильно, задоволено чухаючись. Так от-таке-е?!

Варвара голосно, насмішувато. Ах, як поетично й романтично!

Матвій строго до них. Тихо там! Із церкви вижену! До Ілька й Надії. Станьте тут.

Катерина прискає.

Онисенко бере один із прапорів і обидва стоять наготові.

Матвій до Ілька й Надії. Розійдіться трохи. От так. Стає між ними й дає знак Онисенкові.

Онисенко й Жученя підходять до всієї групи й схрещують над ними прапори, тримаючи за кінці.

Матвій урочисто, по-церковному співає. Во ім'я Революції й Соціалізму!

Онисенко й Жученя співають. Амі-інь.

Катерина сміється.

Микита захоплюючись усе більше. А кадило!
Кадило де?

Матвій строго дивиться на нього.

Катерина шарпає Микиту. Тихо! Не заважай.

Матвій. Вінчаються вільні громадяни...
До Ілька. Як звуть?

Ілько. Ілько.

Матвій до Надії. Як звуть?

Надія. Надія.

Матвій... вільні громадяни Ілько й Надія.
Обдумали ви твердо, чесно й не лукаво,
діти-товариші мої, свій намір?

Надія. Обдумали, отче-товаришу.

Матвій. Перевірили ви... Чи той! Кгм!
Пригадує. З якою метою шлюб берете, діти
мої?

Ілько. Родину скласти, отче-товаришу.
Дітей родити.

Матвій. Перевірили ви як слід себе, діти-
товариші мої?

Надія. Так, отче-товаришу. Зиркнувши на
Варвару й Пискуна. Ми цілий рік прожили в спіль-
ному помешканні. Ми спали в спільному
ліжку. Ми їли за спільним столом. Ми жили
спільними інтересами. Ми знаєм тіло й душу
одне одного настільки, щоб перед своїм сум-
лінням сказати, чи можемо ми скласти родину.

Матвій до Ілька. Отже, сину-товаришу, чи є
це та жінка, що з нею ти хочеш дітей ро-
дити на славу Революції й Соціалізму?

Ілько. Так, отче-товаришу. Це є та жінка.

Матвій до Надії. Чи є це той чоловік, що ти,
доню-товаришко, хочеш дітей родити на
славу Революції й Соціалізму?

Надія. Так, отче товаришу, це той чоло-
вік.

Матвій до Ілька. Обіцяєшся й присягаєшся, сину-товаришу мій, вічно любити жінку свою й до віку бути їй вірним?

Ілько. Ні, отче-товаришу, ні за що не обіцяюся й не присягаюся.

Серед усіх рух непорозуміння, дивування.

Катерина. Оце так!..

Микита шарпає її. Тихо!

Матвій строго зиркнувши на Катерину, до Надії. Обіцяєшся й присягаєшся, доню, вічно й до віку любити чоловіка свого й бути йому до смерті вірною?

Надія. Ні, отче-товаришу, не обіцяюся й не присягаюся.

Варвара насмішкувато. Оце якраз для Надії!

Матвій бере руки Ілька й Надії, єднає. Оттож любітеся, діти мої, вільно, не зв'язано, без ніяких заповідів, присяг, і примусів. Тільки ваша любов, ваш вибір і закони природи хай єднають вас. Плодітеся і множтеся на славу Революції й Соціалізму. Амі - амінь!

Онисенко й Жученя співають. Амі — інь. Змахують в останнє прапорами, застромлюють їх у землю й кидаються до клунків. Весело готують закуску на розісланій скатертині на траві.

Ілько бурно обнімає Надію, регочеться, дуріє. Ну, Матвію, та й геніяльний же з тебе піп! Правда, товариші?

Матвій скидаючи мантию. Х-ху! „Геніяльний“! Та й не легка ця попівська робота, я вам скажу. Пригадай усе напам'ять! Аж упрів.

Микита, підходячи до Надії, ніяково й радісно. А мені можна вас лоздоровити? Од всієї душі!

Надія радісно, обнімаючи його. Спасибі, голубчику!

Ілько. Ну, Микито, поставите питання на організації?

Микита, простягаючи руку Ількові, з захватом. Нездолго поставлю! До Катерини. Катерино! Хочеш оттакі вінчатися? У Матвія? Хочеш? Так, ставаймо хоч зараз! Га?

Катерина. Еге, ставай. Так Матвій же вимагає, щоб наперед цілий рік прожити разом. Так же, товаришу Матвію?

Матвій поважно. Без перевірки не вінчаю. До Онисенка. А-ну, хлопці, швиденько там, швиденько: в горлі пересохло від попівства!

Катерина до Микити. От бач.

Микита чухаючись. Ех, так! Ну, добре. Та й ловко ж їй богу. Ви вже знаєте, той... не сердьтесь, що я так...

Надія. Ну, що ви! Розуміється, так нас і треба було. Он і сестриця моя теж була сердита. Варусенько! А ти не хочеш поздоровити нас?

Варвара, що стиха розмовляла з Пискуном, знижуючи плечима й насмішкувато посміхаючись, повертається до Надії, здивовано. З чим? З цією невдалою і смішною комедією? Знижує плечима. І так не прив'яжеш, Надіє. Нема з чим поздоровляти.

Надія сміючись. Прив'яжу, Варусенько, прив'яжу! До Пискуна. А ви, товаришу Аркадію, теж так зневажливо ставитесь до нашої невинної комедійки?

Ілько. Та не питай. Хіба сам не бачиш?

Пискун з кривим, тоненьким усміхом. Коли це—тільки жарт, то... що ж тут? Коли ж ніби серйозно, як новий ритуал шлюбу, то з марксистського й пролетарського погляду...

Катерина. А ви ж самі попович, товаришу!

Пискун наче не чуючи її... то з марксистського й пролетарського погляду ця імітація попівства й релігійности—абсолютно шкідлива річ. Вибачте, товаришко, але це просто дрібно-буржуазний романтизм.

Ілько регочучись. От бач! Ага! А я тобі не казав?

Надія. І більше нічого?

Пискун. Я, принаймні, як марксист, нічого іншого не бачу. До Варвари. Ходіте.

Надія. Як?! А шампанського не хочете випити? Чи, як марксист, ви й наше дрібно-буржуазне шампанське зневажаєте?

Пискун натягнуто. Ні, чого ж? Будь ласка, коли вам так хочеться...

Надія. Мені, Аркадію, хочеться, щоб усім усім було так радісно й щасливо на душі, як мені. Я готова навіть свою радість оддати за це, як що це може допомогти.

Пискун. А зробили навпаки! Рвучко відвертається й відходить набік.

Варвара. Що: прив'язавши одного, ти хотіла б всіх інших не впустити? Ах, правда, ти ж у вірності не присягалася!

Надія весело. Алеж і Ілько, Варусенько, не присягався. Ніякого примусу нема, кожна жінка, якій він сподобається, може його взяти в мене.

Варвара. Та й візьмуть, будь спокійна.

Надія. На щастя й на здоров'я їм і йому.

Варвара. Ах, яка великодушність! І самопевність.

Матвій, що стиха балакав з Ільком, раптом вибухає. Та довго ще там?! Гей, товаришу-дяче?

Онисенко. Зараз, зараз! Жученя, шклянки роздавайте! Швидче, бо розкубрюю пляшку!

Катерино, Микито, годі вам там до шлюбу торгуватися! Поможіть краще весільний стіл накрити по-людському, по-марксистському. Гей, пролетарі з усіх кінців, єднайтеся до столу! До столу! До столу!

Жученя бігаючи від кожного до другого, роздає шклянки. До столу! До столу!

Микита й Катерина весело біжать до столу й помагають.

Надія біжить до Пискуна, хапає його під лікоть і тягне до „столу“. Прошу дуже до нашого дрібнобуржуазного столу! Ви милий, хороший і все буде добре. Правда? Іль, запроси ж Варусю до столу! Який же ти кавалер! Ех, ти!

Ілько прожогом кидається до Варвари, підставляє бубликом руку. Ах, вибачте! Ах, прошу дуже!

Варвара велично, зневажливо ухилиється від його руки й проходить до „столу“.

Ілько вдаючи ображеного. Як?! Мою руку і моє серце відштовхнуто?! Хапає під руку Варвару і врочисто веде її. Гей, шампанського швидче.

Варвара з вибачливою зневагою скоряється.

Онисенко виштовхує з гуком корок з пляшки. Шклянки, шклянки швидче підставляйте! Обережно, обережно! Жученя, другу пляшку, швидче!

Всі товпляться круг Онисенка, підставляючи шклянки, вигукуючи.

Внизу раптом чути здалеку спів великої маси голосів.

Микита. А-ну, трохи тихше! Де це? Чи не наші?

Спів чути виразніше. Мотив марсельєзи.

Микита підспівує:

„Вставай, подымайся, рабочий народ.
Вставай на врага, брат голодный“.

Всі теж з ентузіазмом співають.

Онисенко й Жученя тримаючи в одній руці шклянки з вином, другою вихоплюють з землі прапори й біжать з ними на край схилу. Там зазирають униз і, вимахуючи прапорами, гукають: Слава!! Сла-а-ава!

Всі біжать за ними, теж дивляться вниз, співають, гукають.

Матвій підносячи руку з шклянкою догори. Товариші! За повінчаних революцією! Уррра!

Всі, крім Варвари й Пискуна, підхоплюють тост.

Знизу теж, немов у відповідь, чути крик багатьох голосів:

— Уррра!!

І зараз же знову спів ще з більшою силою.

Ілько й Надія стоять, тісно пригорнувшись одне до одного.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Картина 1-а

Посеред сцени веранда будинку. Ліворуч—садок, стежка за будинок, кущі. Праворуч — теж шматочок саду. З обох боків веранди — східці до саду. Посеред веранди стіл. Над столом—лямпа в гарному абажурі. Канапи, фотелі, лави. Килими, плахти. Вбрано все до найменшої дрібниці з дбайливим смаком.

У стіні будинку двері до кімнати й широке вікно.

Надвечір.

Надія, Матвій і Доня поспішно прикрашають веранду гірляндами, зеленим гіллям, квітами. Вигляд веранди святочний.

Надія вбрана так само, як і в першій дії, з смаком. і чепурно. Постарілась, але виглядає свіжий, енергійний.

Матвій теж постарівся, вуса підстрижені, зморшки

Доня молода дівчина років 20-21, гарна, стрижена.

Надія стоячи на стільці, до Матвія. Швидче, Матвійчику, швидче! Давайте, давайте! Та несіть сміливо. Ви тримаєте наче піп святі дари.

Матвій помалу несучи від столу на руках гірлянду. А що ж ви собі думаєте, хіба не... Тю, зачепилося за ногу! Безпорадно крутиться круг себе, ще більше заплутується. Оце! Та тю на тебе! Диви! Ну?

Доня весело регочеться. Сміх у неї грудний, ширий, заразливий. Біжить до Матвія й розплутує гірлянду.

О-ой, чистий віл! А-ну ножжку! Тпрр! Цабе. Трошки цабе! От так. Тепер—гей! Вішта! Та держіть соб, а то знов...

Надія. Волику-серденьку, як це дівча з вами поводитьсья?!

Матвій урочисто й обережно несучи далі гірлянду, добродушно. Щастя її, що на руках мені оця рахуба, а то б я... щось сказав би їй про Ілька.

Доня знову швидко й спритно в'яжучи гірлянду. Ой, не кажіть, Волику-серденьку, бо страшенно боюсь.

Матвій. Та отто ж то, що шкода вас. До Надії. Ну, беріть од мене цю плутанину.

Надія сміючись, бере гірлянду за один кінець і прив'язує до стовпа. Та чекайте, не пускайте. Несіть до того краю. Та обережно, не порвіть.

Доня. А що ж би ви сказали, Волику? Що?

Матвій підморгнувши до Надії. А закортіло?

Доня. Ну, а що? А що? Я не злякаюсь кажіть.

Матвій поважно. Ох, не зарікайтесь, Доню. Злякаєтесь.

Надія перебігає з стільцем до другого краю.

Доня підбігає до Матвія. Ну, скажіть: що?

Надія. Доню! Не затримуйте. Зараз Іль прийде, а ми не встигнемо. Ви дов'язали, Доню?

Доня. Дов'язала. Бере з рук Матвія гірлянду. Пустіть, незграбо. Ідіть краще по вино. Цабе! Гей.. Нате, Надіє. Подає Надії, потім біжить до столу й бере другу.

Матвій. Ху! Так. Тепер, кажете, по вино? Чухається. Підемо й по вино. Так. Оглядає веранду. А воно ніби нічогенько виходить.

Доня обурено. „Нічогенько.“ Я в театрі краще не бачила. З вас, Надіє, чудовий би декоратор був. До Матвія зненацька. Ну, кажіть: що? Ну?

Матвій регочеться.

Доня перекирлюючи. Гу, гу, гу.

Надія. Давайте, давайте, Доню!

Матвій. Та невже ж таки він не згадав, який сьогодні день?! Ну, й чортова ж хахландія: десяти роковини свого шлюбу забути! Істино сказано в святому писанні: „Незнав. Помилився. Забув. Опізнився“.

Доня. А ви тут шовіністичної меланхолії не розводьте, а або йдіть по вино, або кажіть, що хотіли сказати. Ну?

Матвій сміється. Та й завзяте ж дівча! Оця вміє свого добиватись. А сказати?

Доня. А вже ж скажіть!

Матвій. Гм! А от візьму та не скажу. Піду краще по вино.

Доня. Ну, й не Волик ви, а... щось менше!

Матвій. Ач яка! Сміється. Розглядає гірлянди, задумливо. Так. Десять років. А Микита наш, Надіє! Не встиг, сіромаха, й пробного шлюбу з Катериною своєю додержати.

Надія. Не встиг, бідненький. А як він пам'ятає, обурювався.

Доня. А що з ним сталось? Товариш якийсь?

Матвій. Так, товариші. Розстріляли їх гетьманці. За Неньку-Україну. Ну, пішов я. Виходить у сад.

Надія. Ну, це остання плутанина. Й Іль може приходити. Я й так дивуюсь, що його досі нема. Чи не з цим колгоспом затримали його? Поглядає на Доню, що стоїть у задумі.

Доня раптом. Скажіть, Надіє, чого Іль раз-у-раз зо мною таким тоном балакає?

Надія. Яким, дитинко?

Доня. Ну, таким несерйозним, іронічним.

Надія зстрибує з стільця, кидає нашвидку оком на гірлянду і, пильно подивившись на Доню, йде до столу й починає розбирати квіти.

Доня. Я йому здаюся такою нікчемною і... гидкою? Правда?

Надія ніжно обнімаючи Доню за плечі, нахилиється до неї й лукаво. А, може, через те, що навпаки, Донечко?

Доня. Як то „через те, що навпаки“?!

Надія. А так. Це ж така манера в Іля. Коли йому хтось подобається, з тим у його раз-у-раз оттакий тон. Перші часи наших відносин я теж не знала, чи я здавалася йому „гідкою й нікчемною“, чи подобалась.

Доня пильно й чудно дивиться на Надію, не то дивуючись з такого роду відповіді, не то не довіряючи. Раптом, з викликом, неначе провокуючи Надію й бажаючи подивитись, як вона відповідатиме. А коли він обнімає й цілує якусь... чужу жінку, то це що повинно визначати?

Надія сміючись. А це вже як яка та чужа жінка. Наприклад?

Доня. вагаючися, потім тим самим тоном. Ну, наприклад, вашу сестру, товаришку Варвару!

Надія весело. Варусю? Ну, це нічого не повинно значити.

Доня. Як нічого?

Надія. Або навпаки: не те, що повинно значити.

Доня хмарно. Не розумію. І коли... коли він вас зраджує з нею, то теж це не те?

Надія все сміючись. Теж не те.

Доня. Дивно. По павзі. А товаришка Варвара на довго сюди приїхала?

Надія. О, надовго! На зовсім. Іль їй виробив посаду й вона житиме тут. Ми дев'ять років не бачились з нею. Правда, дуже гарна жінка?

Доня. Вона мені не подобається. Пильно й чудно дивлячись на Надію. А я вам все ж таки не вірю!

Надія немов здивовано. В чому, голубонько?

Доня. Невже ви не ревнуєте тов. Ілька?

Надія. А хіба конче треба ревнувати.

Доня. Значить, ви його не любите.

Надія. А що таке любов, Донюсю?

Доня. Ну, що таке... Всім відомо.

Надія. Ой, чи відомо ж. Боюся, що не дуже. Навіть тим, що хочуть творити нове життя. Відоме, та, на жаль не те. От, по вашому, наприклад, як не ревнуєш, значить, не любиш. Правда. Ох, якже це стареньке-стареньке й далеке від нового життя, Донюсю. І як воно пахне отою бідненькою буржуазною мораллю. У Франції, Доню, коли, жінка чи чоловік, убивають свою дружину з ревності, то і суд, і громадська опінія оправдують убійника. Неодмінно. Всі такі процеси кінчаються виправданням і оваціями.

Доня. Ну, вбивати...

Надія. А чому ні? Це цілком послідовно. Це—цілком відповідає духу їхньої любови та морали. І ви мусіли б убивати. А я та Ілько повинні були давно знищити одне одного, коли б так любились. Ну, скажіть, Донюсю, як би ви назвали от такий учинок. Є в мене, скажімо, якийсь товар. Ну, вишні наприклад.

Вийшла я з ними на базар. Уподобались мені, припустимо, черевики. Я до торговця черевиками: „Бери мої вишні, давай мені черевики“. А торговцеві мої вишні непотрібні, не любить вишень. Ну, одно слово, не хоче. А я ні, причипилася та й причипилася: „Бери вишні, давай черевики“. Чи не смішна я, та чи не дурна. Га, Доню?

Доня. Я не розумію, до чого тут вишні й черевики...

Надія. Не розумієте. А коли б у мене з торговцем був договір, контракт, що він за мої вишні дає мені свої черевики. Мала б я право чіплятися до нього. Мала б, чи ні. Кажіть!

Доня. Ну, мала б...

Надія. А коли б у законі, чи в звичаї, чи в моралі було прийнято, що я ого й убити можу, і я убила б, то це що було б? Га? Як ви гадаєте, Доню? На мою просту думку, вбивати людину за те, що вона не хоче твоїх вишень,—божевілля, дике злочинство. Ну, а от на думку французьких буржуазочок та їхньої моралі це—геройство, це—ознака щирої любови, це—охорона своєї чести і права. Права, Донюсю. От воно що. Чи подобаються тепер тобі мої вишні, чи ні, а як раз тобі уподобались, як назвав мене тоді своєю жінкою чи коханкою, так їж їх чортів сину, хоч лусни, а не смій мого монопольного права ламати. Люби мене, хоч ти не знаєш моїх цінностей, чи є вони в мене, чи нема. А-а, ти не любиш мене, ти не хочеш мене, тобі подобаються інші. І вчепилася в волосся або бац з револьвера. Бо — ревність, знаєте, Донечко, бо вона, значить, любить,

Доня трошки змішано. Я не про таку ревність. Ну, просто почуття... Що любиш, те шкода віддавати другим... А як не любиш, то байдуже... І не ревнуєш.

Надія. Шкода віддавати. Правильно. Часом дуже шкода. Ну, а хто ж винен, що треба віддавати. Той, кого любиш, хто зраджує.

Доня. Як, „хто“.. розуміється, той хто зраджує.

Надія регочеться. Ну, от бачите, Донюсю. Хіба ж не французької буржуазочки психологія. „Зраджує“. Що значить зраджує. Подобаються інші жінки. Мої вишні вже не подобаються. Так він винен. Так зроби так, щоб подобались. Будь такою цінною, щоб твої цінності вабили його, задовольняли в усіх відношеннях, щоб він цинив їх і дорожив ними, так і сам не схоче інших. Розвивай свої цінності, багатій, рости, твори себе, твори свою любов, заслуговуй її. А вимагати, щоб тебе цинили, себ-то любили! Це ж абсурд, Донечко, смішний, дурний абсурд. Не маєш цінностей. Не маєш чого розвивати. Одцвіла, загускла, стерлася. Так не претендуй же на других, не вимагай, не чіпляйся й не бий кулю в лоб. А... тихше з усміхом май гідність одійти собі тихесенько, саму себе винячи за свою бідність. Ніжно обнімаючи Доню. Ну, Донюсю, так не завсігди, як не ревнуєш, то й не любиш. Га, і виявляється, є дві любови: одна на праві, з ревностями, вимаганням, видиранням, револьверами. А друга, як кажуть у нас на селі: на вірі, вільний, ніким і нічим не змушений обмін цінностями, постійне заслужування, постійна організація й творіння своєї любови та щастя. Тай

зміст їх трошки інший, Донюсю: стара любов—дурна й жорстока: коли біль і страждання коханої людини дають мені радість і насолоду, я готова згодитись і на біль та на страждання коханої людини. У старій любови, Доню, головна база любов тіла. У буржуазки отої французької чоловік може бути останній паскудник і нікчемник. Але, коли він тілом вірний, інших жінок не знає, він—чудовий сім'янин, високоморальна людина, просто святий. А як хороша людина, а тілом не вірний, так—розпусник і злочинець. Святощі їхньої любови—в половому моменті. Так невже ж і в нас базою любови повинна бути така маненька й вузьенька площинка. Га? Сміючись, обнімає знову Доню. Ну, годі філософії. Гайда на кухню. Іль зараз прийде.

Доня задумливо. Гм... Не знаю... Все це... Ну, а можна вас ще спитати. Скажіть, ви вмієте сердитись...

Надія. Оце питання! Розуміється, ні! Такий янгол во плоті та щоб сердився?! Регочеться.

Доня. Але я ніколи не бачила, щоб ви на когось сердились. Хоч і варто бувало.

Надія. Е, Донечко, це з амбіції. Сердитись це—бути нижче за того, на кого сердишся. А почувати себе нижче—неприємно. Бачите, як просто. А крім того в мене є талісман проти таких настроїв як сердження, квашення, скигління, взагалі всякого песимізму.

Доня. Ой, правда? Скажіть мені, Надіє!

Надія. Е, хитра яка!

Доня. Скажіть, скажіть! Який?

Надія. Ні, дитинко, він вам не згодиться.

Доня з образою. Мені? Я така нікчемна?
Надія. Ну, от! Образилась. Ну, добре, коли так. Іде з усміхом до грамофону, виймає з шухлядки диск, вкладає в грамофон і пускає. Грамофон грає вальс «Дунайські хвилі». До Доні. От мій талісман!

Доня. Грамофон?!

Надія сміється. Бачите, я ж вам казала. Грамофон раптом починає харчати і грати на одному місці, роблячи звук: «ва-ва-ва».

Надія. Чуєте? Чуєте, Доню? Правда, надзвичайно гарно?

Доня сумно. Ви смієтеся з мене!

Надія спиняє грамофон, підходить до Доні, обнімає. Не сміюсь, Доню, це, правда, мій талісман. Чи він вам згодиться, не знаю. Але ви—розумненька, тому вам можна сказати. Отже слухайте. Підчас війни з білими попалась я їм раз у руки. Ну, розстріл, звичайно. Вони мене дуже побили, покатували, і до розстрілу, поки там мав приїхати якийсь їхній головний слідчий, чи що, кинули мене в якусь темну кімнату. Чи то комірчина була, чи якийсь такий закапелок, не знаю. Вікна ніякого не було, і було темно як ульоху. Лежала я просто на підлозі. Ні їжи, звичайно, ні води, нічого...

Доня. Це тоді, як ви товариша Ілька врятували?

Надія. Ну, вже й врятувала!

Доня. Та розуміється ж, урятували! Як би не ви, його ж розстріляли б! Його ж на розстріл вели, як ви напали на конвой?

Надія. Не перебивайте, Доню. Слухайте далі.

Доня. І ви самі, самі напали на конвой, Надіє?! Скількох ви вбили? Двох, чи трьох? Матвій каже, що трьох.

Надія П'ятьох! Як не хочете слухать, то не буду казати далі.

Доня. Ні, ні, я слухаю! Я слухаю!

Надія. Ну, от я й лежала там. Знала, що завтра найпізніше розстріляють. Ну, всякі підходящі думки, почуття й таке інше. А в сусідній кімнаті писарчук їхній, чи хто там, увесь час заводив грамофон. І, видко, всі пластинки були побиті, бо яку не заведе, усе тільки хряск якийсь. І тільки одна й грала, хоч і з ганджом. От він її усе й наставляв. У неї, очевидно, була невеличка щербина, голка западала в цю щербину, і грамофон робив „ва-ва-ва“. Все на одному місці. Аж поки писарчук не помогав. А я лежала і слухала. І це було єдине з живого світу, що я мала. Але як тільки грамофом починав грати, мої думки, досить невеселі, раптом ставали... якісь м'якші, Доню. Якось опукло ставало все життя, в цілому передімною. Не вміємо ми, Доню, цінити життя, самого процесу життя! От там, у тому закапелку, в темі, в ранах я найбільше любила його. Я любила навіть свої рани, навіть страждання своє, бо все ж таки воно життя. І які малесенькі, крихітні здавалися всі мої особисті кривди, образи на когось там, невдачі! Завтра ж мене вже не буде! А ще як заграє грамофон і оце „ва-ва-ва“, так і стануть мої очі гарячі, гарячі. Ну, одно слово, коли мені пощастило уникнути розстрілу й жити далі, я насамперед розшукала цю саму пластинку. Це—не легка була справа. Але таки знайшла. Зветься вона „Дунайські хвили“. Старий, милий сантиментальний вальс. Я зробила на ній в тому самому місці щербину.

І тепер, коли готова піддатися якомусь песимізові, втомі, зневірі, одчаю я зараз же ставлю мої чудесні „Дунайські хвилі“ й усе чорне — з мене злізає як сажа від мила. З юмористичною вродистістю. І от вам, Донюсю, правило: живи сьогодні так, наче ти маєш бути завтра розстріляним. Ні, серйозно, от спробуйте так жити, талісман чудесний. Побачите, як усе дрібне, що здається вам таким важним, виявиться в своєму справжньому світлі. І тоді ви будете таким самим янголом во плоті, як і я. Ну, задоволені? А тепер ходіть на кухню! Гайда!

Доня помалу, в задумі. Знаєте, іноді я готова стати перед вами на коліна, — ви мені здаєтесь такою надзвичайною, такою любовою, що... А іноді...

Надія. А ви мені, Донюсю, завжди любі і я вас дуже-дуже люблю!

Доня з боєм. Ну, от! Коли б мене справді любили, ви б мені цього не казали.

Надія. Чому так?!

Доня. Ви самі знаєте. Уникає погляду Надії.

Надія ніжно, з лукавим смішком обнімаючи Доню, ніби таємниче на вухо. Знаєте що, Доню: я вас за це ще дужче люблю, а Іль буде ще більш іронічний.

Доня хмарно зиркнувши на Надію, рішуче. Ну, так я мушу сказати, що більше не буду до вас приходити!

Надія. А це вже Доню...

З дверей, що до кімнати, входить Фрося, молода, кирпатая, комічно-суворий раз-у-раз вираз.

Фрося строго до Надії. А-ну, товаришко Надіє, йдіть уже до кухні! Годі вам тут чепурити. Ач якого понавішували!

Надія. А хіба не гарно, Фросю?

Фрося. „Гарно, гарно“! А буде нам гарно, як мандрики пересмажаться?

Надія. Ой, правда! Біжімо, Доню! Швидче швидче! Хапає Доню під лікоть і тягне з собою в двері. Зникають.

Фрося суворо оглядає веранду. Понавішували! Зриває одну квітку й встромляє собі в волосся. Виходить.

П а в з а

Зліва зза кущів з'являються **Смілянський і Ковтунець**.

Смілянський невеличкий, лисуватий, років 35. голене, кругле личко.

Ковтунець великий, кошлатий, важкий, з невеличкими хитрими очима зпід кущастих брів. Одягнений дуже бідно, навіть злиденно.

Смілянський робить рукою знак Ковтунцеві, що йде позад нього, зупиняється, сам обережно підкрадається до веранди й зазирає. Дивиться сміливіше й нікого не побачивши, вертається до Ковтунця. Тихо. Нікого нема. Ще, значить, не прийшов. Почекаєм. Оглядає Ковтунця, зідхає, крутить з докором головою, але ласкавим, майже ніжним голосом. Напрасно, напрасно ви все ж таки так... як це сказати по-українськи? Слишком, слишком переборщили, Ковтунець. Ви, знаєте, не середняком одяглись, а, звиняйте, босяком. А це—слишком.

Ковтунець понуро. З босяками діло маю.

Смілянський злякано озирнувшись. Тш! Раді бога Ковтунець, коли ви не можете сдержати себе, так краще не говоріть нічево, я сам буду.

Ковтунець. Та тут же нікого нема. Ще й на одинці трусись перед ними, бодай би земля під ними трусилася!

Смілянський. Ну, вот, ну, вот! Ай яй, ви спортите все діло. Немов згадавши. Ага, ви лучше скажіть, скільки ви фактичеські,—чи

як це по-українськи,—скільки ви маєте по
настоящому десятин? Сто, двісті?

Ковтунець. От, знов! Та на що вам це
знати? Сказано ж: як удасться діло, так ми
всі гуртом, скільки нас там хазяїв, семеро—
десятеро, платимо вам і кому треба з каму-
ністів, скільки договорилися. А на віщо вам
мої десятини?

Смілянський ласкавеньким голосом, ніжно ди-
влячись на Ковтунця. Ну, добре, добре. А скільки
ріків, я забив, існує цей колгосп?

Ковтунець не розуміє. Що кажете?

Смілянський. Скільки ріків, я забив,
існує колгосп?

Ковтунець. Кого забив колгосп? Та всіх,
усе село. Ні собі, ні людям...

Смілянський. Не! Скільки ріків є кол-
госп?

Ковтунець. Ріки? Та ніяких рік у нас
немає. А став був колись такий, що...

Смілянський. Кто став?

Ковтунець. Та той же проклятої душі
колгосп! Розорили ж і ставок, бодай би їх
лиха доля розорила!

Смілянський нетерпляче махає рукою, хоче
щось спитати, але чує кроки, озирається. Тш! Кто то
іде?

Ковтунець одразу прибирає бідний, пригнічений,
принижений вигляд прохача.

Зліва за кущів стежною проходить Гриценко, років 38,
білявий, рум'яний, з черевцем. Під пахвою товстий порт-
фель. Капелюх майже на потилиці. На підпитку. Помі-
тивши Смілянського й Ковтунця, весело й таємно під-
моргує.

Гриценко. А-а! Кгм! Лукаво киває на ве-
ранду. Що, нема ще?

Смілянський угодливо, ніжним голосом. Нема, товариш Гріценко. Боюсь, що, може, цілком не прийде до ночі.

Гріценко лукаво сміючись. Не бійтесь, зараз прийде. Ми його трошки затримали. Треба було... підігріти, щоб добре кувати. Вже трошки підготований. Балакали з товаришкою Варварою?

Смілянський. Балакал. Но не зовсім цілком.

Гріценко сміючись. А ви зовсім цілком побалакайте. Вона зараз буде тут проходити.

Смілянський. Я хотів підкреслити, але вона пішла.

Гріценко. А підкреслити треба! Сміючись, киває їм головою й прямує стежкою поза будинок. Пока! Вигляд благодушний, вибачливий, життєрадісний.

Смілянський ніжно. Пока, товариш Гріценко! До Ковтунця. От це настоящий діловий комуніст! З цим можна мати діло. Но зато й бере по-настоящему. Ой-ой-ой!

Ковтунець. Та хай бере, щоб його за печінки взяло. Та аби ж діло зробив. Наче ще хтось іде? Чи не він?

Знову чути кроки ліворуч. Обидва швидко озираються. Ковтунець знову прибирає пригнічений вигляд. Смілянський наготовлює ніжну посмішку.

З'являється **Варвара**. Помітно постарілась, але краса ще виразніша стала, підкреслена густо намальованими вустами й підведеними бровами. Убрана крикливо-гарно. З портфелем. Тримається все так само з виглядом вищости.

Смілянський низенько вклоняючись. Добрий вечір, товаришка!

Ковтунець теж низько вклоняється.

Варвара. А, добрий вечір! Що, чекаєте товариша Чепурного?

Смілянський. Да, товариша Чепурного. Товаріш Гріценко сказав, щоб ми билі сьогодні тоже присутствені, то єсть присутні!—тут.

Варвара. Так, це добре.

Смілянський тихо й ніжно. А я, товаришка, не успев вам підкресліть. Ви казали, що шукаєте квартиру, приміщення?

Варвара. Так, шукаю. Мої службові обов'язки вимагають, щоб я...

Смілянський. Ну, конечно ж, конечно! Я ж сам думав: такий відповідний партійний робітник, як ви, і не мати свого властивого приміщення. І знаєте, у мене на увазі є одно чудове приміщення. Три комнати, ванна, телефон. Замечательное. Обстановка чудовая.

Варвара. На жаль, товаришу, воно ж, мабуть, дороге...

Смілянський. Ну, що за разговор може бити! А ваші сили для всіх нас, для будівництва соціалізму не дорогі? Нічого не буде стоїть. Ви об цьому не думайте, я це устрою. Это цілком мой обов'язок.

Варвара. Я дуже вам дякую, але з якої ж речі?

Смілянський. А з якої речі всякий паршивий непман і враг советской власті мають шикарні приміщення? Що ж это таке в самом деле?! А крім того, наприклад, у этой справе з колгоспом... Ви ж маєте цілком такі правильні позиції. І ваш... как его?—ваш вплив на товариша Чепурного всі знають цілком добре. Так що вся справа, собственно говоря, належить от вас.

Варвара. Ну, цього не можна так категорично сказати, що від мене залежить.

Смілянський. То-єсть, залежить!

Варвара. Формально головним чином залежить од інших людей. Розуміється, товариш Чупурний має значіння. Але я, звичайно, постараюсь, щоб товариш Чипурний заняв ті самі позиції, що й я. І, коли вже казати щиро, він уже стоїть на цих позиціях.

Смілянський. От ето цілком чудово! А приміщення я вам гарантірую. Цілком!

Варвара схаменувшись. Але це—не хабар, товаришу!

Смілянський з жахом. Боже сохрани! Шо ви!

Варвара. Я впливаю на товариша Чепурного через те, що я так переконана.

Смілянський. Да конечно ж, конечно! Я так само! Цілком!

Варвара. Але ви тут не стійте, почекайте на вулиці.

Смілянський. Слушаюсь.

Варвара хитає головою. Поки що! Йде стежкою повз хату.

Смілянський ніжно. Поки що, товаришка! Коли Варвара зникає, до Ковтунця. От так вони всі: „тільки це—не хабар.“ Заклопотано. Нада б ще з жінкою Чепурного поговорить і підкреслить. Знаєте що: ідіте ви на уліцу і чекайте, а я постараюсь побачить жінку.

Ковтунець глибоко зідхає. Ох, бодай їм так легко було хліб їсти, як мені босяком таким оттут-о поневірятися.

Смілянський. Шо босяком, то це правда, конечно. Но поневірятся ще рано. Наоборот, я тепер цілком совсем вірю, що наша справка

вийде. Ну ідіть, ідіть. Здається, хто-то є на веранді?

Ковтунець зігнувшись, зникає.

Смілянський підкрадається до веранди й зазирає.

Надія наспівуючи, вносить на таці скатірку й тарілки. Накриває стіл.

Смілянський обережно кашляє й виходить східцями на веранду. Ніжним голосом, здіймаючи капелюха. Вибачаюсь. Моє привітання! Поправляючись. Моє поважання! Можна вас на хвилюку занепокоїть?

Надія весело. А, громадянине Смілянський! Будь ласка.

Смілянський ніжним бігцем підходить і потискує руку Надії. Я на хвилюку. Моє поважання!

Надія. А ви чудесно балакаєте вже по-українському.

Смілянський. Та, знаєте, с відзначенням витримал іспит з української мови.

Надія. Це й видко. Сідайте будь ласка. Чим можу служити?

Смілянський. Це я хочу служити. Не хочу вас долго тримать. Скажу коротенько. Я знаю, що вам нужно приміщення, такий відповідний робітник, як товариш Чипурний, і в одній комнаті...

Надія. Вибачте, у нас ще ось. Поводить рукою по веранді. І ось... показує на сад.

Смілянський. Да, це цілком мило. Но такий відповідний діяч. Я так пошаную товариша Чепурного, що дуже хотів би допомогти вам...

Надія. Ви дуже милі, але...

Смілянський. Прошу дуже, прошу дуже! З охотою. Так тут такой випадок есть. Квар-

тіра з трьох комнат, ванна, телефон, чудова обстановка.

Надія сміючись. Ну, значить, не для нас.

Смілянський й гаряче. Шо значить?! А для кого? Для якого небудь паршивого непмана чи врага советской власті? Хорошая справка! Цілком для вас, вибачаюсь. Тут такой випадок. Ви знаєте, конечно, справу з очеретянським колгоспом?

Надія уважно подивившись на Смілянського. Трошки.

Смілянський. Так от один... громадянин повинен буде виїхати, як тільки кінчиться справа з колгоспом. То-єсть, в том случае як колгосп буде ліквідован. Ну, а це вже, кажеться, цілком так вирішено. Я трошки балакав з товаришем Чепурним і він склоняється ліквідувати. Так от я прийшов сказати, що ета, его приміщення буде за вами. Я вже его устрою.

Надія сміючись. Дуже вам дякую, Смілянський. Але я так закохана в наше помешкання, що ні за що не поміняю його. Дякую, але ви віддайте ваше приміщення комусь іншому. Правда.

Смілянський кисло посміхаючись. Ну, як так.. Вибачаюсь, я цілком хотів... підкреслити... Такий відповідний робітник.. Вибачаюсь, конечно... Мое поважання!. Вклоняється.

Надія. Нема за що вибачати. Навпаки, я вам дякую. Бувайте здоровенькі! З усміхом проважає очима Смілянського, що помалу сходить у сад. Починає знову накривати стіл.

Входить Варвара. На порозі зупиняється й здивовано оглядає веранду.

Варвара іронічно. А-ах! Чиста феєрія!

Надія. Тобі не подобається?

Варвара. Ти знаєш, я до романтики й театральності ніколи нахилу не мала. І що ж, ці десяти роковини будуть одзначені знову якимсь... богослуженням з попом Матвієм?

Надія сміється. Боїшся?

Варвара. Мені боятись нема чого. Комуś іншому слід би вже побоятись... бути смішним. Здається, вже тепер ясно повинно бути, що ритуали й декорації мало помагають. Не дуже поміг і ваш пробний шлюб, бідненька ти моя? Га?

Надія весело. Не поміг, Варусю! Ні! Ти мала рацію.

Варвара. Знаєш, Надіє, на твоєму місці я б була трошки скромніша й від такої, наприклад, декорації, в твоєму становищі утрималась би. Тепер цей декоративний романтизм робить тебе жалюгідною. Повір мені.

Надія. „Вибачаюсь“, Варусенько, така вже вдача паршива.

Варвара. Що вдача, то вдача. Але самодисципліна теж повинна б бути. Нам, будівникам нового життя, не годиться кохатися в старому ідеалістичному смітті. Нам, лєнінцям-більшовикам, сентиментальність непотрібна. Це колись ще можна було комедії над кручами виробляти. А тепер це трошки соромно і смішно, Надіє. І, май на увазі, ти дуже шкодиш Ількові. В його становищі ці твої міщанські штучки... підривають його авторитет відповідального робітника. Наприклад, я тобі кілька разів хотіла сказати: для чого, наприклад, оця сентиментальність у вас з вашою прислугою. „Товаришка Надія“, „товариш

Ілька“. Це—неширо, це—просто стара сентиментальність.

Надія. Фрося—комсомолка, Варусю.

Варвара. Ах, комсомолка! Але вона—ваша прислуга. І це—факт. І нема чого сентиментально підходити до цього. Вона дуже добре може звати Ілька „Ілльою Семеновичом“ а тебе „Надією Романівною“. І це буде більше відповідати авторитетові й становищу Ілька.

Надія. А знаєш, Варусенько, тобі дуже до лиця цей капелюх. І ти така інтересна сьогодні!

Варвара. Потім... Скажи, будь ласка, що це за крикливе дівча раз-у-раз у вас стирчить? Доня її звать, чи що?

Надія. Хіба вона криклива? Не помічала. Дуже мила, свіжа, щира дівчина. Теж комсомолка. Мешкає в цьому будинку й часом забігає до нас.

Варвара. Занадто часто забігає. Коли до вас не прийдеш, усе вона тут. І це теж підриває авторитет Ілька. Якись дітлахи! Що за товариство для вас? А крім того, раджу тобі трошки уважніше подивитись, якими закоханими, молитовними очима вона поглядає на Ілька. А проте!.. Посміхається. Шкода мені тебе, Надійко!

Надія підходить до Варвари, обнімає її за плечі. Скажи, Варусенько, невже за десять років ти не змогла мені простити? Га?

Варвара здивовано, гордо. Що простити?!

Надія. Ну, ти сама знаєш.

Варвара. Ти натякаєш, мабуть, на Ілька? Ну, так, коли так, то я тобі скажу правду. Так, я не можу тобі простити, що ти загубила життя людині. Ти подивись тепер на нього.

Хіба це той Ілько, той Бізон, що був колись? Я не бачила його п'ять років, а вражіння таке, що минуло років двадцять. І це ти винна. Так, ти! Ти хотіла кохання з молодим? І ти егоїстично забрала його собі, прив'язувала всякими способами, потурала всяким його примхам. Ну, і що маєш? Це так прив'язала? Що він з тобою ще живе? Так це просто... ну, з вдячності та шляхетності натури. Але що ти його в'яжеш, то це ж факт. Тобі сорок років. Ще два три роки й ти зовсім стара жінка. А він? І цього тобі ні я, ні він сам простити не може. А про себе... Та коли хочеш, то можу тобі сказати, що хоч завтра можу його взяти в тебе. От тобі правда. Але ти моє життя зруйнувала. Так, Надіє, зруйнувала! Я кохала Ілька й ти це знала! Ми могли б бути справжньою парою, справжньою родиною, а не любовниками як ви!

Надія. У нас були діти, Варусю.

Варвара. А тепер можуть бути?.. Ага!

Надія. Ох, Варусю! Я й забула. Гриценко казав, що він з товаришами збирається зараз прийти до нас. Будь ласка, голубонько, піди до них і попрохай, щоб трошки почекали. Ілько прийде стомлений з роботи, треба, щоб трошки спочинув. Я тоді пришлю Фросю.

Варвара глузливо сміється. Щоб не перебили вашій іділії? Ти ще таки тішиш себе? Добре, скажу, не прийдемо. Тільки ти даремно боїшся, що Ілько стомлений роботою. Я його тільки що бачила. Він у чудовому настрою. Може не зовсім твердо на ногах тримається, але не від втоми.

Надія. П'яний?!

Варвара. О, який жах! Аж пополотніла.

Надія. Правда, Варваро, п'яний?!

Варвара. Цього твоя естетична душа не може стерпіти? П'яний... Фі-і! Та ще в день десятилітнього ювілею. От тобі й іділія! Сміючись виходить.

Надія стоїть якийсь мент непорушно, хмарно стиснувши брови. Схвильовано, тривожно ходить по веранді, що-хвилини виглядаючи до саду.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

Картина друга

Там же. Вечір. Над столом горить лампа. Стіл наготовлений до вечері.

Надія стоїть біля сходів і пильно вдивляється в сад. Стріпується: чути кроки. Іль, ти?

Ілько помалу, важко сходячи східцями на веранду. Виразно постарівся. Волосся стрижене, рідке, з зализами. Вуса й борода голені. Зморшки. Рухи повільніші. Під пахвою—череватий портфель. Іде непевними кроками.

Надія, немов не помічаючи його стану, весело. Іль, дивись! Показує на гірлянди, квіти.

Ілько. Та бачу, бачу. Дуже гарно. Молодчинка! Ач, правда, гарно!

Надія пригортаючись до нього. А ти знаєш, з якого це приводу? Забув? Га? Признайся: забув? Непомітно вдивляється в нього.

Ілько. Зранку, признаюсь, забув. А потім згадав. А на доказ... Чекай, я тобі зараз докажу... Не зовсім певними рухами розстібує портфель. Чорт!.. Не розстібається.

Надія. Дай, я поможу.

Ілько. Ні, я сам. Я, розумієш, трохи запізнився. Та затягла братва.. Випили трохи. Ти мене не дуже лай, Над. Випив я, це правда. Факт.

Надія. І добре зробив. Давай, я поможу.

Ілько. Ні, я сам. Е, чорртяка! Ага, вже. Чекай, одійди. Це сюрприз тобі. Одвернись, не дивись.

Надія сміючись, одвертається. Я аж хвилююсь!

Ілько виймає з портфелю чорну шаль з мережева й незграбно розпинає її на руках. Можна. Дивись.

Надія швидко повертається, дивиться й з захопленням. Господи, що за чудесна річ! Кидається до шалі, бере з рук Ілька, роздивляється. Та це ж справжнє мережево, старе, іспанське мережево! Де ти його взяв?!

Ілько загадково посміхаючись. Ага!

Надія. Надзвичайно гарна річ! Яка ніжність! Який шляхетний, прекрасний взор! Накидає собі на плечі.

Ілько. Так забув я чи ні? Га? Ти смієш це казати?

Надія кидаючись до нього, обнімає, пригортається. Ні, ні, не забув. Дякую, дякую! Але де ти взяв? Це ж повинно коштувати скажені гроші, Іль!

Ілько. Хе! А-ну, вгадай, скільки.

Надія. Абсолютно не в'являю. Боюсь уявляти.

Ілько. А от уяви: п'ятдесят карбованців! Га?

Надія. Не може бути! Ти жартуєш?

Ілько. А-ні трішки. Це спадщина феодалізму. Один недобиток дворянського роду спродує свої бебехи. Смілянський для мене й купив цю штуку за п'ятдесят карбованців.

Надія. Смілянський?!

Ілько. Ну, цей... бувший адвокат. Ласкавенький такий. Усе лазить до мене в справі очеретянського колгоспу.

Надія. Та знаю, розуміється. Та-ак. Скидає шаль і відкладає її на стілець. Ну, давати вечерю? Їсти дуже хочеш?

Ілько. Ой, ні. Куди там! Ми їли, пили... Жалібно. Я стомився, Над. По дитячому пригортається до Надії. Ти прости, дитинко, що я випив. Але я так стомився!..

Надія всажуючи його на канапу. Нема за що прощати, ясний мій. Давай тихенько собі сядемо, та спочинемо, та заспокоїмось.. От-так. Ляж. Голівку поклади сюди. Ну, от так! Кладе його голову собі на коліна.

Ілько бере її руку, цілує довгим поцілунком. Мій ніжний Над! Мій найкращий спочинок!

Надія. Багато съодні праці було?

Ілько мовчить якийсь мент. Не в праці річ, Над. З усміхом. Річ у... гудзику.

Надія. У чому?!

Ілько сідаючи. У гудзику, Над. Гудзик нас загубить! Згадаєш моє слово! Була оце в мене знову баталія з Пискуном, Гриценком, Варварою. Здався я. Признаюсь: здався.

Надія. В справі очеретянського колгоспу?

Ілько. І колгоспу, і всього взагалі. Правда їхня, Над: екстазом тільки старе можна зруйнувати, а нового ним не збудуєш. Так, тут потрібен гудзик. Круглий, точний, з гербом, на все даний. Дійсно, як Пискун каже: легше підставити з скрипочкою на один мент груди під кулю ворога, ніж усе життя робити з гудзиком буденну, господарську роботу. І робити без ніяких екстазів, гімнів. Щоб самий екстаз, самий гімн твій просто гудзиком став!

Надія обережно. А, може, навпаки: буденну роботу робити з гімном?

Ілько. Себто спарувати гудзик з скрипкою? Хе! Не паруються. Скрипка, Наде,—саможертівна, дурна, творча. Ну, а де ж ти бачила творчість, саможертівність у гудзика? Ні, по-томились, постарілись ми для скрипки, Над. Колись ви мене Бізоном звали. Правду каже Варвара, сміючись з мене: Бізон з паршивенького зоологічного садку, облізлий, миршавий, з рук бублички їсть. Правда, правда. Подивись на мене: на голові лисина починається. І душа, Над, лисіє.

Надія. Ніякої лисини я не бучу! Бачу тільки, що алкоголь тобі шкідливий, Іль.

Ілько. Алкоголь, Над,—це викликання скрипки в собі. Того люди й люблять бути п'яними.

Надія. Коли своєї скрипки немає, то хоч алкогольної?

Ілько. Так, Над, коли своєї немає. Блаженні ті, що свою скрипку не розбили по дорозі життя. Ххе! Іноді, знаєш, буває, раптом озирнись на самого себе й регіт і жах мене візьме. Та невже це я?! Кабінет, прийоми, підписи паперів, раболіпні пики врядовців, спеців. І так з дня в день, з дня в день! Що ж це таке! Над?! Га? Гудзик?!

Надія. Погана, погана, Іль, алкогольна скрипочка.

Ілько. Ні, ти скажи мені: що ж це таке?! А де ж одвойовані у Саваофа врата раю?!

Надія підходить, обнімає Ілька, ніжно, весело показує йому на груди. От тут, Іль! От тут, мій Бізончику. А коли тут вони одвойовані, то й скрізь одвоюємо. Тільки, знаєш що: к чорту алкогольну скрипочку! Га? Краще візьми свою. Ти давно вже не грав мені. Принести?

Ілько. Ні, Над, не втну. Задубіли пальці і...

Надія. Ну, Іль! Що ти, справді, напускеш на себе! На віщо це кокетування? „Стомився, задубів“. Нічого ти цього не відчуваєш, а так тільки... п'яненко сльоза. Принести скрипку?

Ілько. Чекай. У такому разі, я сам. Помалу, задумливо йде в хату.

Надія хмарно задумується.

Ілько через якийсь мент з'являється за дверима в кімнаті з скрипкою в руці. Грає.

Надія зараз же стріпується й напружено слухає.

Ілько, погравши якийсь час, обриває й з скрипкою в руці, з кривим усміхом, стомлено виходить на веранду.

Надія. Яка прекрасна річ! Що це таке?

Ілько. „Мрії“

Надія. Твоє?

Ілько. Мрії—мої. Річ—Шумана. А пальці—чужі. Раптом люто змахує скрипкою. Ехх!!

Надія злякано хапає за руку. Іль! Ради бога!..

Ілько. Пусти, Над! Гудзик, так гудзик!

Надія сильно, владно. Іль! Оддай скрипку! Віддай! Пусти! Вириває скрипку. Фе, як неестетично, Іль! Якась смішна мелодрама. Фе! Не соромно?

Ілько важко йде до канали, сідає й схиляє голову на руки.

Надія кладе скрипку на столик біля грамофону й підходить до Ілька, наче нічого не сталося. Ну, а як же з очеретянським колгоспом, Іль? Вирішено вже, чи ще ні?

Ілько по павзі. Ні, ще остаточно не вирішено.

Надія. А яке намічається остаточно вирішення?

Ілько стомлено. Та яке ж? Ліквідувати й розподілити між незаможниками та середняками.

Надія раптом з веселим викликом. Іль! А що, як би ми з тобою взялися за цей колгосп? Га?

Ілько. Як то ми з тобою?! Провадити господарство?!

Надія. Атож! Перечистити весь склад, змінити фахівців, стати на чолі й провадити! Самі власними руками.

Ілько чудно посміхається.

Надія. Чого посміхаєшся? Дурниці кажу?

Ілько. Ні, не того. Що дурниці, то правда. Але посміхаюсь того, що в нас з тобою раз-у-раз однакові дурниці в голові виникають.

Надія радісно. Так і ти думав про це?! Але чого ж дурниці?

Ілько. Ну, чого! Хе! Та насамперед цека не пустить, Очі витріщать усі: збожеволів чоловік. Відповідальний партійний робітник таку посаду займає і раптом кидає партійну, політичну й всяку роботу і їде орати, сіяти, свиней годувати. Абсурд!

Надія. Ну, хто зна. На перший погляд, може, воно так і здасться кому небудь. Але в дійсності, Іль, подумавши, кожний повинен зрозуміти, що це зовсім не абсурд і що це не така вже маленька справа. Це, може, не менша ніж сидіти в комісаріяті й підписувати папери. Так, так, Іль! Та ти подумай: коли ми піднімемо цей колгосп, коли поставимо господарство так, що найтемнішим елементам покажемо, на скільки принцип колективного господарства вище й корисніше за індивідуальне, коли своїм колгоспом заразимо всю округу, коли проб'ємо мур селянського скептицизму й недовір'я, то хіба це—не велике завдання? Хіба це—тільки сіяння, орання й викохування свиней. Хіба—це не та робота,

що безпосередньо буде новий світ? Ні? Відповідальний партійний робітник, важна посада! І чудово! І треба, щоб як найбільш відповідальних робітників ішли на передові позиції. Ми могли з тобою лежати в окопах на фронтах громадянської війни? Могли? Так чому ж ми не можемо піти в окопи на господарському фронті? Важна посада? Гудзик не дозволяє? Іль, Іль, згадай: „що проповідуєш, те насамперед сам роби“. Хто казав, що це—перша заповідь дійсного революціонера життя?

Ілько. Все це справедливо, Над. Але питання ще й у тому, чи ми ж поставимо колгосп так, як слід. Чи можливо взагалі в цих умовах? Чи не мають рації Пискун, Гриценко й усі, що проти цього?

Надія. Неможливо?! Так для чого ж тоді взагалі проповідувати? Коли ми не зможемо, то хто ж тоді зможе? Темне селянство? Чи наші бюрократи? Розуміється, ні Гриценко, ні Пискун, ні всякі інші партійні пискуни-урядовці не зможуть. Бо для одних і соціалізм, і партія—тільки добра паша. А для других—канцелярія, папери, циркуляри. Бо вони, як ти кажеш, гудзики. А ти ж не хочеш бути гудзиком? Ти хочеш творчости, екстазу, самопожертви, самовіддання? Так будь ласка: віддай себе на кілька років творінню клітини майбутнього

Ілько. І ти! готова на всяку фізичну роботу?

Надія. На все! В полі, на городі, в кухні, скрізь! Але, Іль, ми ж утворимо таке життя, що нам будуть заздрити! Ми ж повинні не тільки господарство поставити. Ми повинні дати не теоретичний, а живий наочний приклад нового життя. Ми всі повинні скажено

працювати, це правда. Але поза працею у нас буде все, що тричі виправдуватиме найскаженішу працю: краса, радість і повнота життя! Це не повинна бути ні фабрика, ні монастир, ні канцелярія, ні казарма. Це повинна бути клітина, зародок комунізму, справжнього, оттого мріяного кращими людьми всього світу. І ми можемо, можемо в наших умовах створити це! Ах, Іль, уяви собі конкретно, як можна організувати комуну! Ми ж можемо мати найкращу техніку, машини, прилади, все найраціональніше. Продуктивність праці може бути в кілька разів вища. В кожній родині — своя хатина-котедж. (Кухня, їдальня, розуміється, спільні!) Свій театр, оркестр, радіо, бібліотека! Ми будемо мати музику навіть підчас праці! Ти не смійся, не смійся: за старих часів розумні поміщики давали музику під час роботи, на буряках, наприклад. І робота йшла значно продуктивніше. Веселість, дружність, повність життя! Та це повинно бути таке, щоб дядьки тільки роти роззявляли і слини ковтали, дивлячись на нас.

Ілько посміхаючись. Оце — справжня скрипка! Надія. Так! Це — не гудзик! Це — поезія. Це — творчість. Це — береться сирівець життя, проста буденна глина і твориться поема — життя. Невже ти відмовишся від цього?!

Ілько. На таку справу треба, Над, молодих, свіжих, не стомлених сил. Ентузіазму, завзяття, витримки.

Надія ніби не помічаючи натяку на себе. Розуміється! Хистких, непевних, несвідомих, дріб'язкових, слабодухих — геть! На передових позиціях повинні бути тільки виносливі, здорові, веселі духом і тілом. Ми зробимо спе-

ціяльний набір товаришів. Ах, Іль, ми вміємо ненавидіти, це—правда. Але ми повинні ще вміти й любити. Ми вміли зруйнувати старе. Ми вміли бути жорстокими. Але ми ще повинні своїм власним життям, своїм власним прикладом хоч у зародку, хоч натяком показати ж і інший бік комунізму: бік радості, любовності, веселости, краси, щастя людини, себто того, ради чого завдавали й завдаємо собі й іншим стільки страждання. Це—теж боротьба. Але це—вищий щабель нашої боротьби.

Ілько сумно. А чи досить ми самі сильні для такої боротьби, Над?

Надія. Мусимо! Ми взяли на себе велике завдання. І ми мусимо бути гідними його! Ми самі себе повинні виховувати, за самих себе з самими собою і з ворогами нашими боротьбу провадити. О, вони психологи добрі! Вони прекрасно знають, що найбільша загроза для нас в нас самих. Вони крізь нас самих стараються прорвати шлях до старого. Бюрократизм багатьох наших товаришів, хабарництво, владолюбність, чванькуватість, кумівство, дрібний егоїзм, що це таке, як не щілини від старого? От вони й стараються їх поширити, заглибити, розкласти нас. Наприклад: ця шаль, що ти приніс, що це таке, як ти гадаєш? Пильно дивиться на Ілька.

Ілько швидко підводячи голову, вражено дивиться на Надію. Що ти хочеш сказати?!

Надія. Я питаю: ти знаєш, що ця шаль—хабар тобі!

Ілько. Що-о-о?!?

Надія. Ну, розуміється, Іль, хабар. Ця шаль коштує по найдешевшій ціні п'ятьсот

карбованців. І Смілянський це чудово знає. А головне, що він гадає, що й ти чудово знаєш.

Ілько схоплюючись. Я-як?! Ах, ти сволоч проклята!!

Надія. А мені він тільки що пропонував чудову квартиру з обстановкою, ванною, телефоном. Зовсім дурно. Тільки за те, мовляв, що ти—такий „відповідний, себто відповідальний робітник.

Ілько. Ах, ти ж сукин син!! Значить, він не сумнівається, що нам можна давати хабаря?! І що я взяв шаль, як хабар?!

Надія. Чому ні? Гриценко, думаєш, не взяв? Чому ж ти не можеш? Вони підкуплюють усіх, хто хоч якесь відношення має до цієї справи. Навіть Фросю хотіли підкупити. Навіть Доню, бо вона часто буває в нас і може на тебе вплинути.

Ілько злякано. І через те, може, Доня так стоїть за ліквідацію колгоспа?!

Надія. Ну, що ти! Як ти можеш таке думати? Вона стояла, бо її переконали Гриценко й Варвара. Але тепер якраз, коли її хотіли підкупити, вона змінила відношення. І навіть сама готова вступати в комуну. З захопленням прийняла цю думку.

Ілько зрадівши. Та не може бути?! І ВУЗ покине?

Надія. Хоч сьогодні! Якраз учора ввечері говорили про це з нею. В захваті вся.

Ілько помітно міняючись увесь, починає швидко й бурно ходити по веранді, то напружено думаючи, то раптом вибухаючи. Ах, ви ж сволота! Га?! Бач як! Шаль?!. Ну, чекайте ж ви тепер!.. Раптом зупиняється. І Доня цілком серйозно чи тільки так, на хвилину захопившись?

Надія. Абсолютно серйозно.

Ілько. Гм! Знову ходить. Так. Гм! Значить... Гм! Зупиняється, тихо. Але це—дуже серйозний крок, Над.

Надія. Так, серйозний, Іль.

Швидко входить Фрося

Фрося до Надії: Товаришко, Надіє! Знову той Смілянський підлазить. Ну, що ти йому скажеш?! Уже, каже, хату тобі одведем, кидай своїх хазяйнів.

Ілько раптом, грізно. Де він?

Фрося. А в саду. Цілий вечір тут, з дядьком куркулем із Очеретяного нишпорять. Передягся на неможливого, щоб повірили. Ждуть, щоб товариш Гриценко покликав їх до вас. І ще таке паршиве, почало щось там про товаришку Надію натякати. Так я його так стусонула, що аж покотився з приступок і пінжак порвав.

Надія сміючись. Ну, Фросю, це вже зайве.

Фрося. А нехай знає, про кого язиком плеще! За вас я кожному, не те що йому, паршивому, очі видеру!

Ілько. Фросю! Покличте сюди товариша Гриценка й усіх. І Смілянського з дядьком! Швидко!

Фрося. Зараз! Презирається з Надією й біжить у двері.

Ілько бурно ходячи по веранді, розминаючи плечі. Добре ж, коли так! Побачимо! Я вам покажу шаль! А-а, то ж то вони так дружно частували мене! Он яка дружба! Й усі в змові? Не виключаючи милої нашої Варусеньки? Значить, цілком організований наступ, з підкопами і підкупамі? Чудесно!.. Йдуть, здається? Весело-буyno стріпає головою й чекає.

Із дверей кімнати входять Гриценко, Пискун, Варвара й позаду Матвій з пляшками вина, що ставить їх на стіл.

Пискун постарівся, ще більше висох, лице витяглось, тримається ще більш не гнучко, посміхається так само тоненько.

Ілько. А, дорогі товариші! Прошу дуже, прошу! Сідайте, будь ласка! А, Матвію, вино! Це дорогий товариш Гриценко, мабуть, частує?

Гриценко життєрадісно, весело дивується. Я? Оце мені подобається! Мало частував вас сьогодні? Підходить до Надії й галантно вітається з нею.

Ілько. Мало, дорогий товаришу.

Матвій. Еге, наш високоповажний товариш Гриценко такого вина й на поріг не пустять. Вони крім шампанського нічого не п'ють.

Гриценко задоволено сміючись. А знає, анафема, мій смак!

Ілько. Ну, так що ж, дорогі товариші, побалакаємо знову з приводу очеретянського колгоспу? Чи, може, годі теоретичних балачок? Га?

Гриценко. Та розуміється! „Прикрутить розговор“! І подать шампанського та випить могорича! Та й край.

Ілько до Пискуна. А ви, товаришу Аркадію, як скажете?

Пискун з усміхом. Я скажу те, що й казав: наша ленінська лінія виразна: гальванізацією трупів не займатися.

Ілько. Значить, і ви за шампанське? Чудово! А ви, дорога Варусенько?

Варвара. Мені характер ваших запитань не подобається. Але я цілком згоджуюсь з товаришом Аркадієм.

Ілько. Так. Значить, теж за ленінську лінію або, іншими словами, за шампанське. Ну, Матвія не питаю: в цього буржуяки ніякої пошани до ленінської лінії немає. Надія — непоправний дрібнобуржуазний елемент. Отже слово за мною. Дорогі й високошановні товариші мої! Згідно з нашими приватними, але товариськими балачками я завтра починаю робити заходи по належних інстанціях про передачу очеретянського колгоспу... новому товариству, з новим провідництвом! А цека прохатиму пустити мене на працю в цьому товаристві.

Всі, крім Надії, ошелешені.

Гриценко. Це що: жарт, товаришу?!

Ілько. Ви — занадто весела людина, Гриценку, скрізь вам жарти чуються.

Варвара схоплюється. Це — черговий романтичний вибрик Надії!! Ви, Ільку, не зробіть цього божевілля! Чуєте?! З загрозою. Ільку! Чуєте?

Ілько. Ба зроблю, Варусенько.

Варвара до Надії. А, он яким способом?! Чекай, чекай!

Матвій вражено пильно дивиться на Ілька.

Гриценко. Та ви це таки цілком серйозно, Чепурний?! Кажіть одверто й поважно!

Ілько. А то що буде?

Гриценко. Та нічого особливого, розуміється. Те, що ви скажете, не значить ще, що воно так і буде. Але...

Ілько. А я думаю, що буде!

Гриценко. Думайте собі наздоров'ячко. А ми думаємо, що цього безглуздя не буде. І побачимо, чия візьме. У нас теж знайдеться сила!

Ілько. Смілянський?

Гриценко. При чому тут Смілянський?!

Ілько сміється. Та при чомусь він тут є.

Гриценко обурено. На що ви натякаєте?!

Ілько. Ні на що, Гриценку.

Гриценко. Ні, ви кажіть та обережно!

Я не дозволю!.

Фрося з саду веде Смілянського й Ковтунця.

Ілько побачивши їх. Ага! А от і само „яблоко розбрату“, як кажуть поети. Бере шаль з канапи, до Смілянського, що вклоняється всім. Слухайте, Смілянський! От товариші вважають, що ви занадто дорого продали цю шаль. Якесь собі паршиве іспанське мережево й за п'ятдесят карбованців.

Смілянський швидко бігаючи по всіх очима, не розуміючи й лякаючись. Я цілком... Я прошу дуже... Я можу дешевше...

Ілько сміючись. Можете дешевше? Карбованця за три? Чуєте, Гриценку? А він же при вас продавав мені. Я не знаю, що продав вам Смілянський, але... Сильно змахує шаллю, ніби збираючись шпурнути нею в Смілянського. Смілянський злякано затуляється рукою. Ілько спиняє себе. Ні, чекайте. Ця шаль мені ще згодиться. Як доказ сили Смілянського. А тепер, Смілянський, забирайте вашого прекрасного пролетарія і щоб духу вашого тут не було! Чуєте? А про шаль з вами ще буде балачка потім! Геть!!

Смілянський. Я цілком... Я тільки підкресліть... Перелякано задом ссувається з сходів і зникає в саду. За ним Ковтунець.

Ілько до всіх. А на цьому, дорогі товариші, гадаю, мий можемо закінчити нашу „дискусію“.

Пискун. Але не справу.

Ілько. А це так! Справа на цьому не кінчиться. Маєте рацію.

Писку н з уїдлигим усміхом. Скрипочка за-
рала?

Ілько. Скрипочка, Пискуне! Хапає скрипку
з столу. Ось! Бачите? Ухил од пролетарської
лінії? Чи від гудзика? Га?

Писку н. Це скаже цека.

Ілько. Цілком справедливо!

Гриценко. Ну, нам нема чого більше
балакати. Ходіте, товариші! А що до Смі-
лянського, товаришу, то про це ще ви дасте
де слід пояснення!

Ілько. О, не турбуйтеся, Гриценку, неод-
мінно це зроблю! Сміється.

Варвара до Надії. Не pomoже, Надіє, навіть
це! Чуєш?

Надія, що ввесь час спокійно стоїть, спершись об
стовп балюстради, сумно посміхається.

Писку н, Гриценко й Варвара виходять.

Ілько. Побачимо! Побачимо, чия візьме!
В піднятті ходить.

Матвій. Та-ак. А боротьбу вони затіють
запеклу.

Ілько. Що ж, поборемось!

Матвій. Та-ак. Але це ти, дійсно, досить
несподівано.

Ілько. Сподівано, чи несподівано, не
важно. А що ти думаєш?

Матвій. Занадто ти раптово вирішив, го-
лубе. От що я насамперед думаю.

Ілько. Та чорт його бери, — раптово, не
раптово. Що думаєш, кажи!

Матвій. Що я думаю? Коли ж би я міг
думати? Накрив рядном і „що ти думаєш“.
Дай подумати, тоді й скажу. Завтра ти в якій
годині виходиш з дому?

Ілько. Та як звичайно.

Матвій. Так я зайду на півгодини раніше. Ну, а тепер я пішов. Треба на засідання ще заскочити. Бувай, Бізоне! Знову, бачу, ревище здійсмаєш? До Надії. Та й непокійні ж ви, хай вам добре буде! Прощається.

Надія ніжно й лукаво затримуючи його руку. Ну, а ми ж таки разом поїдемо в Очеретяне, Матвійчику? Га? Як же ми без вас будемо? Бізон же затужить без пари своєї.

Матвій. Е, з такою, як ви, і на безлюдному острові не затужиш. Ну, до завтра! Швидче, ніж звичайно виходить.

Ілько. Гм! Не схотів наш Волик навіть одповісти. Аж ходи надав, щоб утікти. Невже буде з ними?

Надія. Ніколи в світі!! Йому тільки треба подумати. Він же—Віл: він не може експресом думати. А справа важна...

З саду з'являється Доня.

Доня голосно й піднято-весело. Можна до вас? Я на коротесеньку хвилиночку.

Надія. Просимо, просимо! Дуже раді, Донечко!

Ілько з доброю насмішкою. Тільки, ради бога, не затримуй товаришки Доні: вона на коротесеньку хвилиночку, в неї надзвичайно десь важна справа є.

Доня. А таки так, товаришу Ільку. В'явіть собі, що й у мене, такої невідповідальної особи, можуть бути важні справи. До Надії. Прийшла з вами попрощатися: завтра рано виїжджаю до Києва.

Надія вражено. Та що ви кажете? На довго?

Доня. На зовсім. Переводжусь.

Надія. Як?! Та ще ж півгодини тому...

Доня. А от рішила й їду. Я вже давно збиралася. А тут... трапилось так, що... Ну, одно слово, їду.

Ілько пильно вдивляється в Доню, відвертається, йде до балюстради й дивиться в сад.

Надія зиркає на Ілька. Оце так несподіванка! І в комуну з нами, значить, не поїдете?

Доня живо. А хіба вже вирішено з кол-госпом?

Надія. Іль цілком поділяє нашу думку. І в нас уже твердо вирішено.

Доня на мент ніби завагавшись. Ну, що ж! Дуже мені шкода. Але... не можу. Їду.

Ілько. Ну, господи, Над, наче ти не розумієш, що тут є важніші справи, ніж якась там комуна! „Він“ їде до Київа. Отже...

Доня. Який „він“?

Ілько. Та який же буває „він“? Я знаю? Білявий, чорнявий. Це вже вам краще знати.

Доня якийсь мент важко дивиться на Ілька, потім швидко повертається до Надії. Ну, прощайте, Надіє! Простягає руку.

Надія закладаючи руки за спину. Ні, це так... так неможливо, що я не хочу прощатися!

Доня. Не тільки можливо, але завтра рано, потягом у вісім тридцять. Підходить до Ілька, простягає руку. Ну, всього вам найкращого, товаришу Ільку. Ви, розуміється, без саботажу попрощаєтесь?

Ілько подаючи руку. Ну, я, бачите, розумію: така важна справа. Що ж зробиш! Щасливої дороги, щасливої зустрічі, щасливих наслідків і так далі...

Доня знову тільки пильно дивиться на Ілька й повертається до Надії. Ну, хоч ви й саботуєте, а я таки попрощаюсь. Раптом міцно обнімає Надію, гаря-

че цілує. Я вас дуже-дуже люблю, Надіє! Чуєте?

Надія. Доню! Це все не серйозно! Ви не поїдете!

Доня. Я вас надзвичайно люблю й шаную, Надіє. Чуєте? Прощайте! Йде ліворуч.

Надія. Доню! Чекайте! Це ж...

Доня раптом озирнувшись. І прохаю прощення, Надіє. Чуєте? Дуже прохаю! Прощайте! Швидко відвертається і збігає в сад.

Надія. Доню! Доню! Дивиться в сад.

П а в з а

Ілько. Так. От тобі перший наш співробітник. Уже втік. Трапився романчик, фліртик і ввесь тобі комунізм, як лушпиння з насіння, виплюнула.

Надія тихо з докором. Не кажи так про Доню, Іль. Значить дійсно, щось дуже важне має. Але так раптово!

Ілько. Е, знаємо ми це важне! Ну, що таке важне може мати таке дівча? Розуміється, романчик!

Надія. Чого ж „романчик“? Чому ж не кохання, не любов?

Ілько. Ну, кохання. Плювать! Ну, й добре, хай їде. Може, й краще. Ходить. Так. Тепер ще Матвій завтра відмовиться! Знову понуро ходить по веранді. Потім напівлягає на канапі й задумується.

Надія ввесь час пильно поглядає на нього, теж задумується. Раптом стріпується, витягає кілька китиць із бузкового букету й підходить з ними до Ілька. Ніжно обнімає одною рукою за плечі, другою підносить бузок до лиця Ількові. Понюхай, Іль, і скажи, чим пахне бузок.

Ілько мляво Чим же? Бузком, розуміється,

Надія. Ні, ти заплющ очі й послухай у собі... Ну?.. Ну, так я сама тобі скажу: коханням, Іль. Правда ж? Молодим, ніжним, росяним. Почуваєш? Тим коханням, коли ще буває солодко-солодко-болючий сум. Потім, коли кохання старіється, воно вже не пахне.

Ілько затуляє лице бузком, заплющує очі і вдихає дух його. Раптом. А за що то Доня прохала прощення в тебе?

Надія помовчавши. Не знаю, Іль. Вона ж не сказала.

Ілько відкладає бузок, закидає руки за голову й тоскно потягається. Та-ак! Ну, значить, ми з тобою в Очеретяне, Над? Витримаємо? Га?

Надія сідаючи біля Ілька. Знаєш, Іль, я хочу з тобою трошки поговорити. Широ-широ. Добре? Ну, так от: ти, дійсно, трошечки... не то що стомився, а присох.

Ілько живо дивиться на Надію.

Надія. Так, це трошки помітно. Тобі бракує... як би це сказати?—внутрішнього руху. Твої творчі сили засупонені. Ти, наприклад, музикою займаєшся все менше й менше. Опера лежить не докінчена...

Ілько робить неспокійний рух. Для чого все це, Над? Докір? Що я випив сьогодні?

Надія з ніжним сумом. Любий, ти й випив через те, може, що хотів, як ти сказав, „викликати в собі скрипку“. Але алкоголь для цього не годиться, Іль. Треба іншого чогось тобі. Ти засупонений... мною, Іль.

Ілько швидко підвівшись. Тобою?!

Надія. Не жахайся, не вибухай. Давай собі тихенько, спокійненько, без зайвих сантиментів подивимось на річі, як вони є. По нашому. Добре?

Ілько. Та я тобою засупонений?! Т о б о ю?!
Та ти з розумом?!

Надія. Тобі родини треба, Іль.

Ілько ошелешено. Та ти.. Та що за розмова?! А в нас же що?!

Надія. Ми з тобою, Іль, друзі, коханці, рідні, що хочеш. Але родини в нас немає. Без дітей нема родини.

Ілько. Але в нас були діти! Революція взяла їх у нас. Так через те...

Надія глухо. Так, були. Але більше не може бути. І мені сорок літ, Іль, а тобі—тридцять чотири. Мої родинні можливості скінчилися, твої—в розцвіті.

Ілько. Що ж ти хочеш сказати?!

Надія. Не хвилюйся, Іль. Давай спокійненько. Кажу те, що кажу: тобі треба родини. І треба прийти до неї так, як слід приходити: через оцей бузок, через солодкий сум, через любовну боротьбу, через ніжність, тугу, захват, біль, пізнавання. Треба привести в рух усю твою особисту істоту, викликати твою „скрипку“, твої творчі сили. І вони дадуть великі цінності й тобі, й громадські й справі. От що я хочу сказати, мій любий Іль.

Ілько. Так. А ти?

Надія. А я? Що ж я? Житиму собі, працюватиму, як і тепер.

Ілько зо сміхом обнімаючи й пригортаючи до себе Надію. Над мій, Над! Ну, й на віщо ви, хороші мої, вигадуете такі абсурдні, протиприродні фантазії?

Надія. Що ж тут протиприроднього, Іль?

Ілько. Ти не розумієш?! Ми розійдемося?! Ми?! Та ти можеш собі в'явити це?!

Надія не відразу. Можу.

Ілько. Вибач, неправда! Я так само можу це в'явити, як... як... ну, як те, що одна половина мого тіла відділилась би від мене й почала б жити окремо від другої. Природне таке явище?

Надія. Трошки все таки не так, Іль.

Ілько. Точнісінько так! Та що ж я маю тобі казати? Ну, добре, без ніяких там сантиментів, а як факт, що я констатую його в собі, я тобі скажу те, що ти й сама знаєш: ти—це сам я. Без тебе я не в'являю собі свого особистого життя. Далі... Посміхається. „Кохання, любов“! При тобі до когось любов?! При сонці запалювати свічку?!

Надія. Ох, ох, Іль! Не треба!

Ілько. Але ж так є! Романчики? Ну, це будь ласка! Аби бажання, могли б бути щодня нові. Так мене ж сміх бере, коли якась оттака одноднівка в'являла б собі, що вона мене „відбила“ від тебе, що я тебе „зрадив“ з нею. Варвара, наприклад, аж тремтить уся від передчуття „перемоги“ над тобою. Вона щиро вірить, що як тільки я покладу її на ліжку, так вона й перемогла. Я навмисне поводжусь з нею як найбрутальніше, навмисне показую і навіть кажу, що вона мене хвилює... ну, не вище пояса. Ні, вона щиро переконана, що вся любов, уся вірність, уся суть кохання і шлюбу от там. І досить їй там хоч на хвилину зайняти місце, як увесь наш з тобою союз, наш шлюб, наше життя повинні зруйнуватися. От яка база шлюбу! І через те саме вже в шостому шлюбі. Правда, це в неї зветься „пролетарською вільнолюбністю“. Бідний пролетаріат, чого тільки на нього не накладають різні наші Варвари!

Надія. Не всі ж, Іль, Варвари. І не всі не можуть зрозуміти. Таке розуміння, як наше, виробляється роками. Був час і ми інакше думали й відчували.

Ілько. Так, не всі—Варвари. Але... Ну, добре. Будемо, коли так, говорити цілком щиро, по нашому. Я розумію: ти натякаєш на Доню? Так, Доня—не одноднівка і, може, з роками зрозуміла б. Може. Та й не одна Доня. Були й інші. Але от яка одна обставина з такими жінками, Над: ти їх убиваєш. Так, так! Ти настільки більша, настільки дужча за них, що вони не можуть боротися з тобою. Та вже те одне, що ти не борешся з ними, себто, не ревнуєш, не маєш до них найменшого злого почуття, що щиро-привітна, добра, навіть, як з якими, ніжна, вже одно це в'яже їх, пригнічує, обеззброює. От якраз оттаких хороших, чулих, не одноднівок. Тебе обманювати? У тебе старатися відбити? Та як же то можна? Та це ж така підлота була б! Пам'ятаєш Галю? А з другого боку такі не можуть не бачити, не відчувати, що ти для мене поза всякою конкуренцією в чомусь глибшому, ніж забава. Та й як воно може бути? Для чого? Де ж я можу знайти кращу за тебе? Ну, так, так, Над! Де ж я можу знайти цю твою веселу ніжність, цю органічну добрість, любовність твою, що випромінюється з твоєї істоти, як тепло з радія? А чулисть твоя? А розум? А відданість спільній меті? Ну? А пережите разом за десять років? А те, що ти врятувала мені життя? А те, що ти даєш його мені всі ці роки? Як же ти можеш пропонувати мені таку дико-жорстоку щодо тебе й таку неетичну, неестетичну об-

разливу для мене річ? Та що ж я вже такий ідіот і паскудник, чи що?!

Надія. На що такі слова, Іль? Я тобі кажу: мені сорок років. Через три роки я — стара. А ти... І я не можу мати вже дітей.

Ілько. Обурено. Ах, дай ти мені спокій з цими проклятими роками! А дітей мені після наших не треба!

Надія. Ні, Іль, не кажи так. А етика, естетика, жорстокість і таке інше — ні до чого, любий. А чи справедливо, чи не дико-жорстоко буде, коли ти з своєї порядности, шляхетности будеш прикутий до мене й усихатимеш все більше та більше? І за що? За те, що я мала з тобою десять років щасливого життя? За це я маю право позбавляти тебе того, що тобі необхідно! Це — справедливо й етично?

Ілько. Ну, для чого це все, Над? Ні про яке право мови немає, а просто непотрібне мені те, що ти пропонуєш. Непотрібне, неможливе, абсурдне! Не хочу я! Ну, що ти хочеш, щоб я силою покохав когось? „Хочет, не хочет, давайте ему ветчина“. Ніякої кращої ветчини я не можу мати й не хочу! От і все.

Надія якийсь час сидить у тихій задумі. Тихо. Значить, усе лихо в тому, що я така „надзвичайна“?

Ілько. Тільки в тому! Обнімає Надію. Ех, Над! Пропала твоя справа: бути тобі робовласницею до самої своєї смерті, а мені рабом, засупоненим, зв'язаним, прикутим, нещасним. Тільки знаєш що, Над: давай більше ніколи не будемо знімати цієї балачки, коли не хочеш ображати нас обох. Добре?

Надія якийсь мент сидить так само в задумі.

Ілько. Ну, Над! Чуєш?

Надія. Чую. Зідхає, якийсь мент мовчки, чудно дивиться на Ілька. Стріпується, весело. Ну, що ж! Коли ти такий запеклий раб, хай буде!

Ілько. От це праведно!

Надія. Але мене, знаєш, Іль, увесь час непокоїть Доня. Вона ж так гаряче й щиро прийняла ідею комуні. Знаєш, що я думаю? Вона з амбіції, з гордості тікає.

Ілько. З якої гордості?!

Надія. Що ти її не покличеш у комуну. Ти, мовляв, не серйозно ставишся до неї, балакаєш з нею раз-у-раз таким іронічним тоном. У нас якраз на цю тему була сьогодні балачка з нею. А дівча—надзвичайно горде, амбітне. Сама, мовляв, виявила таке гаряче бажання, а її раптом не покличуть. Так краще самій наперед утікти.

Ілько. Ну, що за дурниці!

Надія. Ну, от така дівчина. Треба, Іль, якось заспокоїти її. Пішов би ти до неї та побалакав щиро. Нехай нікуди не їде, бо всі поїдемо в комуну. Її конче треба взяти, Іль. Дуже цінна дівчина: з ініціативою, енергійна, весела, ясна, ну, одно слово, „з скрипкою“.

Ілько похмурившись, задумливо. Та воно так. Але... Може, краще б вона, дійсно, їхала собі до Києва?

Надія. Чого ради?!

Ілько. Та хто його зна. Непорозуміння боюсь. Дівчина може собі в'явити, що я до неї не байдужий. Вона мені, правда, подобається, але, розуміється, не в тому напрямі й не в тому розмірі, що вона може гадати.

Надія. Дурниці! Ну, і нехай собі трошки пов'являє. Що тут страшного? Піди, справді,

Іль, бо завтра рано дівча неодмінно виїде. Не можна ж руйнувати людині життя через якесь непорозуміння. Та ти ж і винен трошки.

Ілько. Я винен! Оце маєте! Та й чи послухає вона мене? Ну, а коли тут романчик з ким небудь?

Надія. Ах, Іль!.. В кожному разі „романчика“ немає. А як є, то... щось інше. Ну, ручусь, що послухає тебе. Йди, Іль!

Ілько знизує плечима й помалу, неохоче прямує до дверей. Перед дверима нерішуче зупиняється, якийсь мент думає й виходить.

Надія дивиться Ількові вслід, якийсь час стоїть у задумі, бачить скрипку, бере її в руки й тихо, з глибокою ніжністю притуляється до неї устами.

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

Надвечір

Велика кімната, обставлена просто, але з великим артистичним смаком. Багато килимів і плахт, що вкривають геть усі стіни й меблі. Дві широкі канапи замість ліжок. Стіл до писання, шафа, телефон.

У задній стіні—двері до веранди й широке вікно.

На веранді видко **Надію** з **Пискуном**. Надія вбрана багато, але трохи крикливо. Розмовляє з веселим підняттям.

Пискун стримано тоненько посміхається.

Стук у двері.

Входять **Варвара** й **Гриценко**, що несе дві пляшки шампанського.

Варвара дивлячись по хаті, потім на веранду. Тихо. Ага, вона з **Пискуном**! Ну, це нічого: суперник—свій.

Гриценко на підпитку, благодушно. І не страшний? Сміється. Раптом. А все ж таки, дорога то-варишко... мнеться. Чи воно... той... Чи зручно все ж таки з шампанським до неї? Та ще в такий час?

Варвара з величною вибачливістю. Слухайте **Гриценку**, робіть те, що вам кажуть. Тепер кажу вам, рада буде й вам, і шампанському Побачите.

Гриценко. Ну, дивіться! Ви — відпові-
дальний інструктор.

Варвара. Не турбуйтеся. Я свою сестру краще вас знаю. Тепер її справжня натура якраз і виявляється. Ідіть, а то зараз увійде Ілько.

Гриценко. А ви тим часом тут із ним?.. Кгм! Га? А він за шампанське не... той?..

Варвара. Ідіть, я вам кажу! Я все беру на себе.

Гриценко. Ну, як так!.. Рішуче йде на веранду.

Варвара. І тільки будьте рішучим та сміливим!

Гриценко весело, згідно хитає головою й виходить.

Варвара з цікавістю слідкує за верандою.

Надія весело, з тим самим підняттям зустрічає Гриценка й радіє з шампанського.

Входить Ілько, а за ним Матвій.

Варвара побачивши Ілька, хоче йти йому назустріч, але, коли входить Матвій, робить невдоволену гримасу й зупиняється.

Ілько має хмуро-задуманий вигляд. Стриманно й холодно вітається з Варварою. Доброго здоров'я!

Варвара. Доброго здоров'я, Ільку! Чого ви такий невеселий?

Ілько. Як звичайно. До Матвія. Ти папірець захопив з собою?

Матвій мовчки хитнувши головою Варварі. Захопив.

Ілько. Умгу! Длубається в своєму портфелі.

Варвара лукаво. А вас, Ільку, я чула можна вітати з майбутнім важним призначенням?

Ілько з деякою брутальністю. За яке я повинен дякувати вам і вашим друзям?

Варвара з умисною наївністю. А ми ж тут до чого?

Ілько. Тільки рано ще мене вітати! Не радійте.

Варвара. О, я певна, що ви його матимете. Як же не радіти? Надія з радости навіть шампанського замовила! Киває на веранду.

Ілько. Дуже добре. До Матвія. Ну, сідай. Треба поспішити з цією роботою. Сідає за стіл.

Варвара. Але ж ви прийдете до нас, Ільку?

Ілько не дивлячись на неї. Прийду.

Варвара. Глядіть же! А то ми прийдемо до вас! Насмішкувато посміюючись, виходить.

Ілько дивиться на веранду, встає зза столу й по-нуро ходить по хаті, весь час поглядаючи на веранду.

Матвій. Та в чому ж річ, нарешті, Ільку?! Що з тобою?

Ілько сідаючи знову. Та нічого. Ну, тепер ти бачиш, що це їхній хід, оцей проєкт мого призначення? Га? А ловко, що й казати! Розумно!

Матвій. Та невже це тебе вганяє в оцей твій настрій? Ну, й нехай собі проєктують. От біда велика! Проєкти—одно, а дійсність—друге. Плюнь! Та тут щось інше. Я ж бачу, що останнім часом щось з тобою діється. Ну, в чому річ, Ільку?

Ілько поглядає на веранду, де веселий гамір; зупиняється проти Матвія. Скажи: ти помітив яку небудь зміну в Надії?

Матвій. Зміну? Думає, пригадує. Ні, здається нічого такого... А що таке?

Ілько ходить, думає.

Матвій. Що з ними кумпанію тримає? Хитає на веранду.

Ілько роздумливо. Чи, може, дійсно, все це тільки?.. Нічого не розумію! Криво посміхаю-

чись. Соромно й... моторошно, — розумієш: моторошно! — навіть думати про те, що думаю. А не думати не можу. Не можу, бо факти!

Матвій. Та що таке, кажи! Годі!

Ілько. З Надією якась зміна.

Матвій. Та в чому ж саме?

Ілько. Не знаю. Не можу й сам схопити. Щось невиразне, щось як... як порох, що стоїть у хаті.

Матвій. Може в відношенні до очеретянської справи?

Ілько. В усьому. І ні в чому.

Матвій. От туди к лихій годині!

Ілько. Ну, добре. Слухай. Ось тобі цілий ряд фактів. Ну, почнемо хоча б з очеретянської справи. З вигляду відношення в неї не змінилося. Але... але нема тої колишньої прозорості, щирості, того захоплення, що були впочатку. Порохом, тмяністю якоюсь вкрите все її поводження. Ти ж подумай, Матвію: Надія — нещира! Можеш ти собі це в'явити?

Матвій рішуче й сердито. Абсурд! Безглуздя!

Ілько. Так. І я знаю, що безглуздя. Ну, а для чого вона з ними кумпанію водить? Хитає на веранду.

Матвій. Ну, це, брат!.. Надія ж узагалі ні з ким із партійних товаришів не ворогує. Партія — це родина. А що ріжниця в поглядах...

Ілько. Так. Справедливо. Так і вона каже. Але... але і тут щось не те, щось формальне. Ну, для чого вона раптом захотіла, щоб я відібрав у Савчука хитає на стіну ліворуч нашу другу кімнату, а цю переробив?

Матвій. Тепер?! А Очеретяне?

Ілько. Так от то ж я й питаю! Для чого? Е, коли, мовляв, ще там те Очеретяне, а нам тепер треба мати гідне мого становища приміщення.

Матвій. Гідне твого становища?! Так і сказала? Надія?!

Ілько. Неймовірно? Га?

Матвій. Та жартом, може?

Ілько. Абсолютно серйозно. Далі. Вона хоче покинути працю в школі. Через що? Формально ніби через те, що ми їдемо в Очеретяне. А в дійсності має на увазі зайняти при мені посаду секретаря, коли я буду на новій посаді. І вже намічає на інші посади різних наших родичів і приятелів.

Матвій. Надія?!

Ілько. Надія.

Матвій. Та йди ти к чорту! Не повірю! Ніколи не повірю! Сказився ти?!

Ілько. Волів би сказитися. І знову формальне пояснення. Чому в колгоспі вона може працювати зо мною разом, а в комісаріяті ні? Чому багато видних партійних діячів можуть давати посади своїм родичам; а ми ні? Родичі, мовляв, надійніші, вірніші, ніж чужі. Формально все наше міщанство так і виправдується.

Матвій. Ну, а Очеретяне як же, чортяка забирай?!

Ілько. Знов є пояснення: якщо цека заборонить, то треба підлягати дисципліні. Справедливо? Ні?

Матвій. Та в чому ж річ, хай воно скажеться?!

Ілько понуро ходить по хаті. Пам'ятаєш той вечір, як ми вирішили їхати в Очеретяне.

Була в нас тоді з нею дуже серйозна розмова. Інтимного характеру. Ну, так би мовити, підсумок наших з нею відносин. Ну, ти знаєш ці відносини, наше спільне життя.

Матвій. Через нього я й живу досі старим дідом.

Ілько не зрозумівши. Себто?

Матвій. Та все ж шукаю й собі другу Надію. А їх не так уже рясно родить на нашій славній Україні.

Ілько. А-а!.. Ну, от в такому дусі й був наш підсумок. Я тільки підкреслив, що вона... поза конкуренцією, що ніяка жінка, найкраща, наймолодша, ніколи не може бути для мене такою, як вона, і що наш шлюб, так би мовити, абсолютно й навік нерозривний.

Матвій. Правильно. Ну?

Ілько. Ну, і після цього й почалося все.

Матвій. Ти хочеш сказати: через це почалося?

Ілько. Я кажу: після цього. А чи через це, не знаю. Я нічого, кажу тобі, не розумію. Я знаю тільки, що весь час живу тепер у якомусь поросі, в пригніченні, в тривозі. І весь час: „І це—Надія?! І це—Надія?!“

Матвій. А ти балакав з нею, як слід?

Ілько. Пробував. Дивується, сміється, неначе не розуміє, про що йде мова, звертає на інше. А часом раптом очі наллються слізмами. І зараз же знову чудний сміх. І ще одне: немов ревнує до Доні. Так, так, Надія—ревнує! А сама ж умовила мене не пустити Доню виїхати. Доня лишилася. І от тепер... Ніяких сцен немає, розуміється, але... щось не те, щось чується. Чи це ревність, чи почування свого цілковитого права на мене,

своєї абсолютної влади? Не розумію. Нічого не розумію. А головне, не розумію, як вона, така розумна, така чула, як сама не розуміє, що якраз же тим вона й мала абсолютну владу, що ніколи не претендувала на неї. Як не розуміє, що як тільки починає претендувати, вимогати, так це право і влада зменшуються. Ну, чого ж вона досягає цією зміною до Доні? Того, що Доня починає мені більше подобатись. Зменшуючи саму себе оцими претензіями, вона ж збільшує Доню.

Матвій. Ну, знаєш, ти мені таке сказав, що аж придушило мене, аж дихати трудно, наче двома лантухами піску навантажив. Хху! А з другого боку... не вірю! Не можу повірити!

Ілько. І я не вірю. А ти подивись. Показує на веранду, де Надія кокетливо в піднятті балакає з Гриценком. Скажи по щирости: ти бачив коли небудь такий вираз у Надії? Придивись краще... Не те, що вона кокетує з Гриценком. А як кокетує. Ти дивись... Цей вираз якогось підняття, якоїсь фальши в цьому смісі, в цих роблених рухах монденної дамочки. Бачиш? Жінка сановника, що робить прийом у своєму салоні. І це—Надія!

Матвій хмарно. Що ж, таких дамочок у нас не мало. Нагадує мені жінку Васьківського. Та теж, як стала жінкою відповідального робітника, так і почала виробляти фокуси.

Ілько раптом вибухає. Ну, вибачте, друзі дорогі! Цей номер не пройде! Цим мене ви не візьмете! Коли ви отруїли Надію, заразили її своєю гиддю, то мене не візьмете вашими призначеннями! Ні! Очеретяне я візьму! Проклят буду, як не візьму! Ого, голубчики, так справа не скінчиться!

Матвій. І треба як найшвидче. Очере-
тяне вилікує Надію.

Видко, як Надія на веранді заводить грамофон і за-
гонисто танцює з Гриценком.

Ілько дивиться на веранду. З яким захоплен-
ням! Га? І от це ще теж. Танці тепер на пер-
шому місці.

Матвій злісно. Ну, тут уже ти сам, го-
лубе, винен! Сам же ці паршиві фокси з нею
танцюєш.

Ілько. „Сам, сам“! Ну, й танцюю. Чому
ні? Так не з ранку ж і до вечора, не кож-
ної ж хвилини! А в неї тепер це як манія
якась.

Матвій люто. Ні чорта я не розумію!!
Важко ходить по хаті.

На веранді з'являється **Смілянський**.

Матвій. О! А цьому ще чого тут треба?

Ілько. А як-же! Друг же й довірений
Гриценка. А тепер і Надії. Насмілюється
з'являтися тут.

Смілянський вітається з усіма.
Надія перестає танцювати й мило, привітно вітається
з ним. Весела загальна балачка.

Матвій. Гм! Та-ак. Змичка, виходить?
Це цікаво вже стає. А-ну, ходім до них!

Ілько. А ну їх к чортовій матері, паскуд!

Матвій. Ні, а я піду.

Ілько. Тільки не пускай їх сюди. Кажи,
що я дуже занятий.

Матвій. Добре! Помалу виходить.

На веранді **Матвія** зустрічають бурхливими криками. Хо-
чуть іти до кімнати, але Матвій не пускає. Чути знову
музику грамофона.

Надія тягне до танцю Матвія, він одмовляється. Вона
запрошує Смілянського й з захопленням танцює з ним.

Варвара танцює з Гриценком.

Стук у двері.

Доня виходячи, весело, ясно. Можна? Не заважаю?

Ілько з помітною радістю, встаючи їй назустріч. Можна, можна, Доню! Дуже добре, дуже радий, що ви прийшли!

Доня. Правда? Дивлячись на веранду. Що там? Чого музика?

Ілько. Та то наші... Сідайте, Доню. Ось тут. Дуже мило, що прийшли. Дуже мило.

Доня сідаючи на канапі, живо. Ну, як з призначенням? Напевне це, чи тільки так?

Ілько. Ще нічого не відомо. Але дуже може бути, що таким способом є думка відхилити мене від „божевілля“.

Доня. Самі вони божевільні! Кар'єристи, бюрократи, хабарники! О, я б цього Гриценка...

Ілько. А ви, Доню, й у любові такі взяті, як у ворожнечі?

Доня. А ви й у серйозних справах не можете без іронії з мене?

Ілько. Це—не іронія.

Доня. Я вже не знаю, де іронія, а де... Ви й у комуну мене тоді так запрошували, що тільки... через саму справу згодилась.

Ілько. Ну, що ви, Доню! Беручи її за руку. Ех, Доню, коли б ви знали, як це серйозно, а надто тепер, ви б... Та коли б у нас більше було таких у комуні жінок, як ви...

Доня сміючись. Ой, не дай боже! Через місяць усе б розвалилось. От коли б такі, як Надія! От це так!

Ілько. А не боїтесь, що занудитесь в Очеретяному?

Доня з образою. А ви Надію про це питаєте?

Ілько. От ви вже й знозу образились.

Доня. Я не ображаюсь. Але ж... мені... Ну, як би спитати когось, хто всією душою хоче бути поетом: чи не занудиться він писати вірші. Ну? Що б він на це сказав би?

Ілько. Ну, ви вибачте, Доню. Винен, правда. Ніжно цілує їй руку. В цей мент до дверей з веранди підходить Надія, притуляє лице до скла і вдвляється до кімнати. Побачивши сцену між Ільком і Донею, зразу ж відсувається. Варвара теж іде до дверей, хоче вийти, але

Надія не пускає її й відтягає вглиб веранди.

Доня обережно визволяючи руку, тихо. Не треба цього...

Ілько. Чому?

Доня відсуваючись. Тому.

Ілько. Неприємно?

Доня. А що то значить, Ільку, що Надія так часто тепер буває з ними? Хитає на веранду. Притишивши голос, темно. Така тактика? Правда?

Ілько уникаючи погляду. Ну так... Заходять часом. Та чого ж, партійні товариші. А чого ви не хочете відповісти на моє питання? Неприємно, Доню?

Доня. Не хочу відповідати! А от ви краще скажіть, тільки щиро-щиро скажіть: правда ж, що товаришці Надії тепер неприємно, що я часто заходжу до вас?

Ілько здивовано й ніяково. Звідки ви це взяли?

Доня. Ну, правда ж, правда?

Ілько. Абсолютно неправда! Чого ради?!

Доня. Гм! А в мене таке вражіння.

Ілько. І ви через це вражіння, може, й перестанете ходити?

Доня. поспішно. О, навпаки! Мені тепер легше ходити, ніж перше. Схаменувшись. Ну,

все це вигадки! Дурниці, кажу. Коли ж уже буде вирішення про Очеретяне?

Ілько пильно дивлячись на Доню, помалу. Так вам тепер легше ходити?

Доня. Я вам кажу, все це дурниці! Лишіть! Коли, питаю, буде вирішено про Очеретяне?

Ілько. Так... Підводиться і, поглядаючи на веранду, ходить по комнаті.

Фрося входить, озирається. А товаришки Надії немає?

Ілько. На веранді.

Фрося відчинивши двері на веранду. Товаришко Надіє!.. Та товаришко ж Надіє! А диви!

Надія входить у веселому піднятті. Що таке, Фросю?

Фрося. Та „що таке“! Коли ж самувар подавати? То самі в шию били: „швидче, швидче“, а тепер і забули. Википів уже геть.

Надія. А-а. Донечко! Добрий вечір!

Доня. Добрий вечір!

Надія до Фросі. Самувар? Та нехай йому всячина з тим самуваром. А проте чекайте, нехай постоїть. Ні, не треба! Зовсім не треба.

Фрося. Ну, от таке! Хай постоїть, не треба.

Надія. Не треба, ми їдемо з дому. А потім от що, Фросю, я вже давно збиралась вам сказати, та... Час уже нам упорядкувати наші відносини, як то говориться. Знаєте що: називайте мене просто Надія Романівна. Добре? Просто Надія Романівна.

Ілько мовчки й здивовано дивиться на Надію.

Фрося вражено. А хіба ж як „товаришка Надія“, так не гарно, чи як?

Доня здивовано зиркає на Ілька, але він уникає її погляду.

Надія. Гарно, розуміється. Але воно трошки збиває людей, що не знають, хто ви. Ну, одно слово, Фросечко, тепер так мене називайте. А самувар потримайте ще трошки.

Фрося хмарно. Добре, називатиму. А самувар тримать, чи зовсім не треба?

Надія. Ви мені надокучили, Фросю! Робіть, що сказано.

Фрося понуро зиркнувши на Ілька, знизує плечима й виходить.

Надія весело до Ілька й Доні. А ви до нас не прилучаетесь? Доню, там чудесне танго приніс Аркадій Михайлович. Хочете потанцювати?

Доня. Дякую, але я... мені не хочеться зараз.

Надія. А ти, Іль?

Ілько хмарно. Мені теж не хочеться.

Надія сміється різким сміхом. Ну, розуміється, вам обом не хочеться! Ну, а з нами в місто поїдете? Іль, ми сьогодні дома не будемо вечеряти. Ми вирішили поїхати в ресторан усім товариством. Ти, розуміється, поїдеш з нами?

Ілько стараючись говорити м'яко. Я не можу, Над. У мене важна робота на завтра.

Надія. Ну, дурниці! Треба ж і спочинути. Та не на довго ж! Однаково дома витратив би час на їжу і на... Зиркає на Доню. А ви, Доню теж маєте якусь важну роботу? Не поїдете з нами?

Доня. Я ніколи не їзду по ресторанах.

Надія. Принципіально? Сміється. Ну, мої голубята, я вас зжену з вашого гніздечка, — я мушу вдягтися й допомогти природі, як казала одна мила жіночка. А то в мене вже вся фарба з губ випита з шампанським. Але ти

поїдеш, Іль! Нема чого! Я хочу сьогодні руху, гаміру, розмаху!

Ілько. Я не поїду, Над.

Надія. Чому? Пролетарську чистоту боїшся загубити, як Пискун? Регоче. Цей комік заявив, що він не поїде туди, де непмани. І де дорогого. Ти теж боїшся цього? Ну, так не бійся: Гриценко платить за всіх.

Ілько. Я й тебе просив би не їхати.

Надія. О?! А це вже чому? Ну, що за дурниці, Іль! Ти сьогодні в поганому, я бачу, настрої. Тобі треба розважитись. Їдьмо, їдьмо! Ні? Ну, так у такому разі, вийдіть, мені треба прибратися. А Фросі скажеш подати тобі отой самувар і вечерю. Прошу, прошу! Сміючись, показує на двері.

Ілько криво посміхачись. Ході́мте, Доню... Виходить.

Доня пильно зиркаючи на Надію, виходить за ним.

Надія, лишившись сама, зразу стомлено пускає руки й стоїть непорушно з блідим усміхом. Потім мляво йде до шафи, виймає сукню і, притулившись спиною до стінки знову стоїть у задумі.

Ілько підходить до дверей з веранди і стукає.

Надія відразу стріпнувшись, прибирає знову вигляд підняття, веселости. Ввійдіть!!

Ілько входить, щільно зачиняє за собою двері.

Надія. Ти щось забув, Іль?

Ілько підходить до Надії, бере її за руку, ніжно, сер-сердечно-благально. Над мій дорогий! Над мій хороший, любий, у чому річ, скажи мені? Га?

Надія весело, здивовано. Що саме, голубчику? Ти про ресторан?

Ілько. Над, Над, не треба! Не треба так говорити зі мною. Ти розумієш, про що я питаю.

Надія. Їй богу, дитинко, не розумію. Ти чимсь невдоволений?

Ілько пронизувато дивиться на неї, потім похиляє голову, мовчить якийсь момент і тихо. Ти, дійсно, не розумієш, про що я питаю?

Надія здивовано. Не розумію, Іль.

Ілько. Ти не розумієш, не чуєш, що між нами останній час щось стоїть?!

Надія. Щось стоїть?! Ніби шукає в пам'яті.

Ілько. Ах, ну, на віщо ти так! Це ж не ти. Ти не можеш ні не розуміти, ні так мені відповідати, ні таких рухів робити. Це ж не ти, Над!.. Ради бога, що ж це таке?! Ти вся не та, невже ж ти цього не бачиш, не помічаєш?!

Надія. Що ж я зробила? Ти мене лякаєш.

Ілько. От і це питання!

Надія. Але що ж я такого зробила, що не та? Скажи ж, ради бога! Тобі неприємно, що я з Гриценком, Варварою...

Ілько безсило. Не в тому річ.

Надія. Ну, а в чому ж? У чому?

Ілько гаряче з болем. У тому, що ти не розумієш, чи не хочеш зрозуміти, чи вдаєш, що не розумієш, про що я питаю! У тому, що між нами—скляна стінка, що нема між нами того, що було ще недавно, що ти цього не відчуваєш, не жахаєшся цього так, як я! Розумієш, чи ні?

Надія. Я розумію, про що питаєш. Але звідки ти взяв усе це? В чому саме стінка? Конкретно?

Ілько. В усьому, Над. Холодна скляна стінка. Ми бачимо, чуємо одне одного, але доторкнутись до живої істоти не можемо. Щось чуже між нами. Нема тої нашої великої рідности, тої близости, тої нашої чулости,

що без єдиного слова, без знаку єдиного робила найменший рух душі зрозумілим. Та що ж я тобі кажу! Господи! Неначе родичці якійсь про нас розповідають! Раптом хапає Надію за плечі, сміється, струсує її, пригортає до себе. Ну, Над, годі!! Прокинься! Це ж ти? Ну? Ну, подивись на мене своїми очима! Гей, Над!!

Надія. Любий, я просто злякана. В чому річ?! Ну, кажи ж конкретно!

Ілько випускає її плечі, якийсь момент чудно дивиться їй у лице і з болем, тихо. Невже ти не чуєш, Над, як мені щось од серця відривається? Щоб сховати свій біль і хвилювання, відвертається.

Надія болюче закусує губу, щоб не закричати, але тут же голосно сміється. Ні, ти просто смішний, Іль! Правда! Ніби раптом догадавшись. Ах! Та невже ревнуєш до Гриценка?! Іль?!

Ілько. Ні, Над, я не ревную до Гриценка. І ти це й сама добре знаєш.

Надія. Ну, так у чому ж, у чому, нарешті, річ?! Факти, факти!

Ілько. Не треба, Над. Коли ти сама не знаєш, не чуєш, не розумієш, то... це й є найстрашніше. А факти? Ти даси їм своє пояснення, виправдання, як і ввесь час робиш. А що з тобою, цього ти мені не поясниш.

Надія. Ну, Іль, це—розмова, видко, довга. На вас чекають.

Ілько. Не на нас, а на тебе. Я ж тобі сказав, що нікуди не поїду.

Надія. Може, тобі неприємно, що Смілянський з нами? Так він тільки...

Ілько. А яка, по суті, різниця між Смілянським і Гриценком?

Надія. Ну, знаєш, Іль! Це вже занадто! Гриценко — товариш, член партії, комуніст.

Що в його інший погляд на деякі питання, так за це ж...

Ілько. Ну, так, так. Звичайно. Не будемо про це говорити.

Надія. Ти скажеш, що Доня краща кому ністка, бо вона в усьому згоджується з тобою

Ілько знову мовчки дивиться на Надію, потім раптом сильно, неначе силкуючись розбудити себе, тре руками лице й ходить так по хаті, в непорозумінні й стражданні затуливши лице руками.

Надія з глибоким жалем і любов'ю слідкує за ним очима, вся тягнеться до нього, але, як тільки він скидає руки з лица, вся знову міняється і тим самим тоном. Ну, правда ж, Іль, це — занадто суб'єктивне відношення до людей.

Ілько. Добре. Не будемо про це говорити. Стомлено сідає й розбито спирає голову на руки.

Надія наївно. Ти сердишся на мене, Іль?

Ілько не зразу, а подивившись на Надію й посміхнувшись. „Сердишся“! Того вечора, як я довідався, що наших дітей... убили, — ти пам'ятаєш? — теж можна було сказати мені: „ти сердишся“? Можна? От так само й тепер. Так тоді хоч лють скажена була на убийників, а тут... на очах у мене, на руках моїх помирає дитина. „Сердишся“. Закидає голову назад і заплюшує очі.

Надія якийсь час стоїть непорушно, як розп'ята з омертвілим од страждання лицем. Але робить над собою насилля й сміється дзвінким, металічним сміхом. Господи! Це вже щось, дійсно, незрозуміле. Через якісь там дрібниці, через якогось Смілянського в таку трагедію впадати. Навіть зо смертю дітей зрівняв. Це вже... негарно, Іль! Негарно! Кидає сукню на стілець. Ти — просто перетомлений, знервований і бачиш щось

таке, чого ніхто не бачить. Тобі, кажу, треба спочинути. Їдьмо краще разом, розважишся, спочинеш і сам сміятимешся. Їдьмо справді, любий! Га?

Ілько раптом. Ну, а як я тебе попрошу не їхати, побути зо мною цей вечір? Га? Мені так... тужно, Над! Може, це, дійсно, якесь непорозуміння, може, ми розіб'ємо цю стінку й вернемо собі себе самих. Хочеш?

Надія. З охотою, дорогий. Але ж коли ми будемо шукати якусь стінку, якої немає, то... чи варто цим займатися? Ти ще дуже знервуєшся.

Ілько. Ну, так їдь. А я сяду за роботу.

Надія. Ну, от так уже краще! Одягає капелюх, підходить до Ілька, цілує його в чоло. Не дуже тільки пізно сиди, не стомлюйся. І не жди мене, — я, може, пізенько вернусь. Бувай любий!

Ілько. Бувай!

Надія веселенько виходить.

На веранді її зустрічають питаннями. Вона весело відповідає, бере Гриценка під руку й усі сходять у сад.

Ілько слідкує за ними з понурим виглядом. Коли нікого не стає, ще якийсь момент сидить, похиливши голову, потім підводиться, бере скрипку, гасить електрику й підходить до вікна, освітленого місяцем. Грає „Мрії“

Шумана.

На веранді з'являється Доня. Обережно, на шпиньках підходить до дверей, дивиться крізь шибку й якийсь час слухає. Потім тихенько зникає.

Ілько обриває гру і стоїть, понуро зігнувшись біля вікна.

Завіса

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Та сама кімната, що й у 3-ій дії, тільки вся змінена: на стінах нема килимів, вони в шпалерах, ультрамодерних, перістих, з золотом скрізь, з претензіями на багатство. Так само нема ні плахт, ні килимків на меблях і підлозі. Меблі розставлені інакше. Завішені раніше двері до сусідньої кімнати тепер видко.

Ще перед підняттям завіси чути на сцені голосний баб'ячий крик **Надії**. Це—чорт зна що таке! Хамство! Фросю!! Фро-осю!!

Надія, що переставляє меблі в кімнаті, лютобіжить до дверей, до коридору, відчиняє й гукає! Фросю!.. Фросю! Ідіть сюди! Та швидче мені! Це—просто неможливо, нарешті!

Фрося входячи понуро. Що таке?

Надія крикливо. „Що таке, що таке!“ Я вам раз сказала: не смійте переставляти без мене меблів! Хто вас прохав переставляти стіл? Хто? Для чого? Свинство!

Фрося. Це товариш Ілько сказав переставити.

Надія. Насамперед я вам скільки разів казала, щоб ви називали товариша Ілька Ілльою Семеновичом! Чуєте? Ілльою Семеновичом! А потім, перше ніж переставляти, хоч би й Ілля Семенович вам сказав, ви по-

винні були спитатися мене. Я — тут устанавляла! Я — тут хазяйка! Свинство!.. Поможіть!.. Беріться за той край!.. Заносьте в той бік!.. Ще, ще! Ну, так. Нахабство! Щоб ви не сміли нічого без мене переставляти! Чуєте?

Фрося. Товариш Іль... Ілля Семенович казав, що так незручно...

Надія. Прошу не розбалакувати! Ви дисципліни не знаєте. Ідіть!

Фрося хмарно зиркнувши на Надію, виходить.

Надія з гуркотом переставляє далі меблі.

Ілько, виходячи з дверей сусідньої кімнати, з пером у руці, холодно й жорстоко. Я ж прохав тебе хоч сьогодні не вчиняти сцен і дати мені трохи спокою. Я працюю.

Надія. А я тебе прошу не понижувати мене перед прислугою!

Ілько. Не понижувати?!

Надія. Так, не понижувати! Ти навмисне раз-у-раз стараєшся всі мої розпорядження відмінати й робити по своєму! Для чого ти звелів переставити стіл? Для чого? Я тобі не служниця, щоб весь час переставляти за тобою!

Ілько. Я переставив, бо мені так світло падало не...

Надія. Ах, світло, світло! При чому тут світло?

Ілько. Я розумію, Надіє, з якою метою ти сьогодні цілий ранок робиш сцени. Але це — безнадійно.

Надія. „Сцени“?! „З метою“?! З якою ж то метою я роблю тобі „сцени“?! Дозвольте спитатися...

Ілько. Ти сама знаєш. Але я тобі...

Надія. Ні, з якою метою? Будь ласка, май мужність до кінця доводити свої інсинуації!

Ілько. Прошу: з метою знервувати мене так, щоб я не мав сили боронити на сьогоднішньому засіданні Очеретяне. Ні?

Надія сміється зневажливим сміхом. Подумаєш! Який психолог! Заспокойся, голубе, ти й без цього не оборониш. Справа безнадійна.

Ілько. Ти це добре знаєш?

Надія. Це й мала дитина може знати. Через годину й ти знатимеш.

Ілько хапливо дивиться на годинника, похмурюється. Будь ласка, вийди з кімнати на хвилинку, мені треба побалакати телефоном.

Надія. Я тобі не заважаю.

Ілько. Ні, ти мені заважаєш!

Надія. Ах, не довіряєш? Добре! З усміхом виходить до коридору.

Ілько телефонує. 3-71... Так... Товариш Матвій ще не вийшов? Уже? Давно? Не знаєте куди саме?.. Ага! Дякую. Кладе слухавку.

Входить із коридору Матвій, у пальті з піднятим коміром.

Ілько радісно. А-а! От добре! А я до тебе тільки що телефонував. Ну, буде на засіданні Суховій?

Матвій. Не міг учора чортову душу знайти. Носить його як оглашеного, навіть телефоном не можна спіймати. Та повинен бути. Він же знає, що сьогодні генеральний бій.

Ілько. Може, „ті“ його вислали куди небудь на сьогодні?

Матвій. Я сам це думав. Ні, він у місті. Але зранку знову кудись подався.

Ілько. Надзвичайно погано буде, як його не буде... Ну, та чорта з два, однаково! Не піддамся! Сам справлюся, коли так. Я їм ще покажу! За двадцятьох силу почуваю, Волику!

Стук у двері.

Ілько в піднятті. Ввійдіть!!

Швидко входить Доня, теж у пальті.

Ілько. А-а, Доня! Чудесно. Добридень!

Доня. Добридень, добридень! Ну, Ілку, як? Суховій буде? Буде?

Ілько. Повинен бути. Його призначено. Але чи буде, невідомо.

Доня. Я так хвилююсь, як ніколи ні перед яким іспитом. А питали самого Суховія?

Матвій. Еге, його спитаєш, як ним віє на всі боки.

Ілько. Нічого, Донюсю! Нічого! Переможемо все одно. Аби тільки...

Входить Надія.

Всі з ніяковістю замовкають.

Надія помічає, що замовкли від її присутності, холодно. Доброго здоров'я!

Матвій і Доня разом. Доброго здоров'я!

Надія немов чогось шукає по хаті.

Ілько байдужим тоном. Так, так: от уже й осінь. До Матвія. Дощ є?

Матвій. Та так, мигичка...

Надія з усміхом виходить.

Ніякова павза.

Матвій дивлячись по хаті. Ніяк і досі не можу звикнути до ваших змін...

Ілько махає рукою. А!.. А знаєш, голубе, спробуй ти ще пошукати Суховія в комітеті. Га? Маєш час?

Матвій. Та час маю... Ну, добре! Та й тобі вже, мабуть, треба йти?

Ілько дивиться на годинника. Ні, в мене ще півгодини є. Хочу ще деякий матеріал переглянути.

Матвій. Ну, піду. Бувайте! Виходить.

Ілько. Бувай! Як Матвій виходить, до Доні з ніжною насмішкою. Так сьогоднішнє засідання страшніше навіть за іспит з математики? Правда?

Доня робить йому милу гримасу.

Ілько. Знаєте, Доню, треба дати велику-велику милостиню якомусь старцеві. Так перед іспитами всі гімназистки робили колись. Ви не дали?

Доня. Смійтесь, смійтесь! Я вам сьогодні все дозволяю.

Ілько обережно беручи її руку. Навіть...

Доня визволяючи руку. Е, тільки не навіть!

Ілько. Доню! А мені ж треба сили перед боєм, чи ні?

Доня спиняючи випручування рук. Маленький шантаж?

Ілько. Ні, Донюсю, не шантаж, а правда. Ви ж, дійсно, даєте таку інтенсивність, таку молодість моїм силам, що я ніяких іспитів життя не боюсь. Навпаки: давайте їх більше мені! Спасибі, Доню! Ви — така ясна, така молода, росяна. Ви — мій бузок весняний. Знаєте ви це? Обнімає, пригортає.

Доня благально. Не треба... Правда, не треба... Га?

Ілько. Через що?

Доня. Ну, так. Не треба, милий! Я не можу сьогодні вам... сперечатись, але ви самі... не треба.

Ілько. А я сам „не треба“ не можу. Ну, і що ж буде тепер? Пропали ми? Га? Притягає ще ближче до себе.

Доня. Ви ж знаєте самі, що я не можу
Ілько. А через що?

Доня мовчить.

Ілько. Ну, через що ж, дівчинко моя хороша? Через що?

Доня тихо, але твердо. Я не можу ділитися.

Ілько помалу відпускаючи обійми. Так.

Доня боязко глянувши на нього. Ви розсердились?

Ілько. Ні, Доню. Але ви маєте рацію.

Доня. Я ж нічого не вимагаю! Тільки я не можу.

Ілько. Я знаю, що не вимагаєте. Ну, добре! Дайте тільки вашу руку. Бере її руку. Перед боєм. А там побачимо. Сильно стискує. Ну, а тепер я ще трошки попрацюю.

Доня. Може б, я теж поїхала пошукати десь Суховія?

Ілько. Добре. Катайте! Шукайте, тягніть його. Хоч він і сам повинен... Добре, йдіть.

Доня. До побачення!

Ілько. До переможного, кажіть, побачення!

Доня. До переможного! Йде до дверей, зупиняється. А як щось цікаве дізнаюсь, я приїду вам сказати. Добре?

Ілько. Добре! Розуміється! Раптом, заклопотано. Ах, чекайте, Доню! Я й забув. Іде до неї.

Доня злякано, назустріч йому. Що таке, Іль?

Ілько серйозно. От що, Доню: ви... іншим тоном—моя чудесна дівчинка! Ви—скрипочка моя ясна!

Доня вся просіявши, витягає до нього лице. А ви... Швидко відвертається й біжить до дверей. Біля порогу зупиняється й тихо, з ніжністю докінчує:... милий! Вибігає.

Ілько сильно стискує кулаки й бурно-радісно виходить до сусідньої кімнати.

З веранди, з-за порт'єри виходить Надія, з тихим, сумним і ніжним усміхом на вустах. Так у тихій задумі стоїть якийсь момент, але чує чиїсь голоси в коридорі, стріпується й зразу прибирає попередній вигляд роздратованої жінки.

Надія сердито пересуває стільці, різко кричить: Фросю! Фросю! Стук у двері. Різко. Війдіть! Входять: Варвара, Гриценко і Смілянський. У Смілянського в руках пакуночок, у Гриценка—портфель під пахвою. Вітаються.

Варвара заклопотано, швидко до Надії. Ну? Як?

Надія тихо. Тихше! Киває на двері до сусідньої кімнати.

Варвара. Суховій буде?

Надія. Мабуть, таки буде.

Варвара. Дуже погано! І ти нічого не могла? Ех, ти!

Надія. „Ех, ти!“ Легко сказати.

Гриценко. Та плювають на Суховія! Б'є долонею по портфелю. Ось де дужче за всяких Суховіїв, Чепурних і всіх фантастів!

Надія з цікавістю. А що там? А що там?

Гриценко. Матеріальчик. Не мрії й декламації, а цифри й факти! Швидко виймає з портфелю купку паперів і показує. О! Подивіться. Це—не поезія, а сухий і грізний крик реальности!

Надія. І все справжні факти?

Гриценко. Що значить „справжні“? Розуміється, справжні. Зо сміхом. Принаймні для сьогоднішнього засідання. Зачиняє портфель. А коли справа буде вирішена, нехай перевіряють. Боротьба за пролетарську лінію сентиментальности не визнає. А крім того: припустимо, що вони навіть виграють. Так? Так це ж іще не значить, що Ілько туди поїде. Правда ж, товаришко Надіє?

Смілянський. От іменно! Цілком!

Надія. Щодо мене, то я ніколи не згоджуюсь на цю романтику. І безумство! Запаковувать корисних, відповідальних робітників у якийсь хутір! Нізащо!

Гриценко. Ну, значить, і з цього боку боятись нема чого. А між іншим, товаришко Надіє: Смілянський приніс ту другу шаль. Насилу вдалося перекупити її.

Надія радісно. Правда? До Смілянського. Покажіть, покажіть!

Смілянський боязко показуючи очима на сусідню кімнату. А товариш Чепурний не... Я даже навіть не...

Надія гордо. А при чому тут товариш Чепурний? Ви ж мені її принесли. Показуйте!

Смілянський похапцем розгортає пакунок і виймає шаль. Цілком в такому же роде. Тільки надзвичайно лучшая.

Надія з захопленням. Яка краса! Мене в руках гладить, розглядає. Чудесна! А скільки за неї?

Смілянський. Дуже недорого, товаришка: сємдесят п'ять рублей, карбованцов.

Надія. Сімдесят п'ять?! Ну, це дорого.

Смілянський зиркнувши на Гриценка: ніжно. Так ето надзвичайно настояще іспанське кружево. ...Ну, добре. Можна за п'ятдесят.

Надія. О, в такому разі я беру. Гроші я вам потім, бо в мене зараз...

Смілянський. Пожалуйста, будь ласка. Даже навіть коли хочете... Але пожалуйста...

Надія складає шаль і загортає її в папер. Я дуже-дуже рада! Спасибі, товаришу Смілянський, що перекупили її для мене.

Варвара. А ти все ж таки сховай її покищо. Ну, товариші, а з Суховієм усе ж таки треба було щось зробити.

Смілянський ніжно. Знаєте що? Вибачаюсь. Я маю... как ето по українськи?.. маю ідею. Суховій, я узнал, цілком любить старі гравюри. Коли б товаришка Надія, наприклад, запропонує йому показати січас такі гравюри? Сказати, що хтось зараз виїжджає й хоче продати. Щоб тільки на минутку заїхав подивуватися. На хвилю. Одним оком. А там...

Гриценко. Розумно! Геніяльно! Товаришко Надіє! Добре?

Надія. З великою охотою. Але де ж ті гравюри?

Смілянський. Вони в одного мого знайомого. Уліца Рівенства 15, квартира три. Я вас там буду чекати.

Надія. Чудово! Але от питання: де того Суховія взяти?

Смілянський. Так і ето я знаю. Ви його січас зайдіть по телефону 7-64, 7-64.

Надія. Вулиця Рівенства 15. 7-64. Добре. Моментально зроблю.

Варвара. Ну, а ми, Смілянський, поки що мусимо заїхати ще в тій справі. Швидко!

Смілянський. Да, да! Цілком негайно!

Варвара до Надії. Бувай! Зараз же телефонуй! До Гриценка. Ви йдете?

Гриценко. Зараз, зараз! Ви йдіть. Я мушу ще потелефонувати в одній справі.

Варвара. Ну, так бувайте! Ходіть, Смілянський! Виходить.

Смілянський. Мое поважання! Цілком приємно! Прощається й бігцем виходить за Варварою.

Гриценко зараз же з докором. А ви — недобра! Недобра. Чом не прийшли вчора?

Надія гаряче, пошепки. Ніяк, ніяк не могла! Такі обставини, розумієте...

Гриценко. І раз-у-раз якісь обставини. Коли ж, нарешті, прийдете?

Надія. Нехай уже скінчиться ця справа. Тоді Ілько менше дома сидіти буде. Розумієте?

Гриценко допитливо, з недовір'ям дивиться на Надію. А правда? Прийдете?

Надія. Ну, господи! Сказала ж...

Гриценко хоче обняти. Ну, дайте хоч завдаток: Га?

Надія злякано відсувається, дивлячись на двері. Що ви?! Що ви?! Сказалися?!

Гриценко. Ну, що! Подумаєш! А він сам на очах у вас не обнімається з Донькою? Невеличкий же завдаток! Щоб легше ждати було.

Надія раптом, озирнувшись, бере в його з рук портфель, кладе на фотель, потім обвиває його руками себе за стан і підставляє вуста. Цілуй! Але зараз же виривається, дивлячись на двері до сусідньої кімнати.

Гриценко. Навіть не розсмакував. Е-ех, ну, нехай!.. Так прийдете? Глядіть! Ну, а тепер треба потелефонувати й бігти. Можна ваш телефон?.

Надія. Будь ласка! Будь ласка!

Гриценко йде до телефону й починає телефонувати, стоячи спиною до Надії. 48. Будь ласка: 48... Так. Дякую... Алльо! Можна товариша Середенка?.. Будь ласка... Середенко? Так. Слухайте, Середенку: конче треба негайно післати телеграму.. Ну, туди. Зараз же пошліть! Бувайте! Кладе слухавку.

Надія, як тільки Гриценко починає балакати телефоном, похапцем виймає з портфелю папери, що показував їй Гриценко, і засуває їх під канапу. Портфель кладе на старе місце й відходить.

Гриценко. Ну, тепер можна й на бій їхати! Бере портфель, б'є по йому долонею. Хха! по-

куштують вони сьогодні! А тут і для Сухо-
війчика бонобошка. Ну, так, значить, завтра—
післязавтра? Прийдете ж? Подає руку.

Надія. Сказала ж. Потискує руку.

Гриценко. А зараз телефонуйте Сухо-
війеві?

Надія. Моментально! Йде до телефону.

Гриценко. Ну, а я поїхав. До завтра? Га?

Надія. До завтра! Береться за слухавку.

Гриценко виходить.

Надія здимає руку з слухавки, біжить до канапи,
виймає з-під неї папери, перебігає од шафи й ховає їх у ній.
Стук у двері. Надія напружено. Ввійдіть!

Входить Пискун з холодним і жорстким виразом лиця.

Надія з полегшенням. А, Аркадій!

Пискун холодно вклоняючись. Товариш Ілько
дома?

Надія. Дома. В чому річ? Що з вами?

Пискун, не дивлячись на неї, тим же тоном: Мо-
жу я його бачити?

Надія. Будь ласка. Хитає на двері. Але мені
здається, що входячи в дім, можна бути ввіч-
ливим. Нахабство! Роздратовано й гордо виходить
до коридору.

Пискун з тим самим рішучим виглядом іде до
дверей і стукає.

Ілько з'являючись на порозі. А! Пискуне?
В чому річ?

Пискун. Я до вас на хвилинку.

Ілько. Будь ласка. Сідайте.

Пискун не сідаючи. Дякую. Ви знаєте,
Ільку, що я ваш противник в очеретянській
справі. Ми маємо виразні директиви щодо неї...

Ілько. Циркуляри й гудзики? Знаю. Ну?

Пискун. Я прийшов до вас не для дебатів...
Ми на це матимемо зараз час у другому місці...

Ілько іронічно вклоняючись. З великою приємністю!..

Пискун. Добре. Але я—принципiальний ваш противник. Розумієте? І через те я вважаю за свій обов'язок товариша, сказати вам таке. Мені тільки що розповіли, що ваша дружина, товаришка Надія, „купила“ в Смілянського за п'ятдесят карбованців таку саму шаль, яку він вам самим колись „продав“. Пам'ятаєте?

Ілько ошелешено. Надія?!. Купила?!

Пискун. Так. „Купила“. Ви розумієте, що це значить. Після того, як Гриценко й Смілянський мені так само хотіли дещо „продати“, чи „подарувати“, я з ними нічого спільного не маю. Так що заявляю вам, щодо цієї шалі ніякого відношення не маю. І не мав. Чуєте? Решта—ваше діло. Бувайте! Хитає головою й виходить.

Ілько стоїть на одному місці, грізно насупивши брови й стиснувши кулаки. Входить Надія. Бачить вигляд Ілька й чекально дивиться на нього.

Ілько мовчки, не зводячи очей, теж грізно дивиться на неї.

Надія здивовано, дражливо. В чому ще річ? Що за драматичний погляд?

Ілько хрипко. Смілянський тобі дав шаль?

Надія. А-а, вже донесли! Не дав, а я купила.

Ілько. За скільки?

Надія. Що за допит?! За стільки, за скільки могла.

Ілько ще тихіше. Це—така сама шаль, що Смілянський колись мені підсував.

Надія. Може бути.

Ілько. І така сама ціна.

Надія. Теж може бути.

Ілько. Ти тоді це назвала сама—хабарем.

Надія. Дурниці може казати кожний.

Ілько. Тепер ти це звеш дурницею?

Надія. Як і багато інших речей. Мусить же бути колись розумний і тверезий погляд на життя. Ми з тобою—не юнаки, старість на порозі.

Ілько. Так щож це таке?! Наче вмисно?! Виклик уже якийсь мені? Навіть така сама шаль, така сама ціна! Щож це діється?!

Надія. Та чого ти так турбуєшся за якихсь недобитків буржуазії? Що тут страшного?

Ілько рявкаючи. Дай сюди шаль!! Де вона?!

Надія. Ти що? Збожеволів? На кого ти кричиш?!

Ілько. На хабарницю! Чуєш?!

Надія. Ох, які сильні драматичні слова! Але як од них дхне наївним дрібнобуржуазним сентименталізмом.

Ілько. Ні, це вже через край!! Це—вже занадто! Я довго терпів, але й мій терпець може ввірватися. Годі!!

Надія. Мій терпець—теж не вічний, Ільку. Прошу пам'ятати.

Ілько. Твій терпець?! Твій?! А, тим краще! Треба, значить, кінчити це взаємне катування. Більше так жити не можна.

Надія. Ах, он воно що?!

Ілько. Так ти маєш рацію: я—занадто сентиментальний: три місяці я живу з трупом ради пам'яті про живу колишню людину.

Надія тихо, вражено. З трупом?!

Ілько. Так, з трупом! Жорстоко? Але ти сама примушуєш мене на такі слова. Сама! Так, ти померла в мені. І ти сама бачила, як помирала! Ти бачила, як я мучився, як корчився

від непорозуміння, болю, одчаю, жаху. Я благав тебе, я кричав до тебе на гвалт. Я думав, що ти хвора на... що в тебе такий жіночий переходовий період, я лікувати тебе хотів. А ти що? Ти не розуміла, ти не хотіла розуміти, ти сміялася з мого жаху й горя! Я терпів, я з усієї сили старався не давати волі своїм почуттям, навіть виконував проти свого переконання те, що ти бажала.

Надія. Але шож я такого злочинного бажала? Що я роблю такого страшного? До контрреволюції пристала? З партії вийшла?

Ілько. Ні, на жаль, із партії ти не вийшла.

Надія. Що я стала розумніше, реальніше, як усі, жити?

Ілько. Ти питаєш, що ти такого страшного робиш? Ти—гниєш, ти смердиш! Не страшно?? Ні? Ти, кажу тобі,—труп!

Надія спирається спиною на стіну й стоїть з мертвим усміхом.

Ілько. З тебе колишньої нічого, крім зверхности, не лишилося. Я не знаю, чи ти можеш тепер пригадати собі ту, що ти була ще так недавно. Ти—міщанка тепер, типічна, запекла, фальшива міщанка! Так, так! Це—не лайка, а болюче констатування страшного факту. Ти, ота сама, що колись зо мною поруч в окопах лежала, що своїм життям мене рятувала, що дітей своїх у жертву революції принесла, ти—міщанка! Жах? Га? Лютий глум? Ти,—та, що пашіла любовністю, веселістю, самовідданістю, що мріяла творити нове життя, нову людину,—що ти тепер? Що? Де твоя відданість! Де твоя любовність? Де твоя нова людина, саможертвенна, ясна, творча? Ти—сварлива, дражлива, дрібно-

егоїстична, ваздрісна дамочка, яких мільйони є, будь вони прокляті! Навіть серед нас. Ти хвалишся, що не записалася до контрреволюції? Та ти—як-раз і є найстрашніша контрреволюція! Ти й такі, як ти, серед нас, ви вбиваєте нас із середини! Ви вбиваєте не тільки партію, не тільки революцію, а саму ідею соціалізму, комунізму! Та ти ж подумай: коли ми для себе, для своїх особистих інтересів, для посад, честолюбства, для ось цих паршивих шалів, шпалерів, ресторанів, коли ми для них руйнували, убивали, то ми ж — прості грабіжники, злодії, бандити, убійники! Чуєш ти?! Коли так, то ми не сміємо звати себе комуністами! Ми—провокатори! Ми гірші злочинці супроти соціалізму, бо ми своїм життям дискредитуємо в масах, може, на довгі десятиліття саму ідею комунізму й соціалізму. Ця шаль твоя—найгірша контрреволюція! Чуєш ти?! Мовчиш? І що ти тепер? Що? Ти навіть не розумієш, не помічаєш, що ти викликаєш собою тепер у наших близьких людей тільки болючий жаль і огиду. Наші друзі бояться тебе, обминають, як... труп. Нові твої приятелі зневажають тебе. Ти—самотня! Самотня, як гнилий пеньок у роті. І за що, за що ти віддала ту пошану, ту любов, що мала від усіх?! За оці шалі, за „високе призначення“, якого ти так жагуче прагнеш? Зиркає на Надію, що стоїть як розп'ята біля стіни, і замовкає. Якийсь момент ходить по хаті, поглядаючи на Надію. Раптом підходить і іншим, м'яким тоном. Ти прости, що я так говорю. Біль мені, Надіє, такий, що... нестерпно більше... Ти розумієш мене? З надією дивиться їй у лице.

Надія, як тільки в голосі його з'являється м'якість, немов лякається, стріпується й хрипко. Ти скінчив

свою філіпіку? Ну, так от тобі моя відповідь: невідомо ще, хто є більше шкідливий справі. А щодо наших „друзів“, то, розуміється, вони не можуть бути вдоволені, що я більше не дозволяю понижувати себе, топтати свою гідність і жертвувати своїми інтересами. Розуміється, всякі Донечки чернять мене тепер навір перед тобою й усіма. Бо я не даю їм на моїх очах обніматися з тобою, як раніше. А ти? Муж мій, товариш—з ними лаєш мене, смієшся, глузуєш з мене. І це—не міщанство? Ні?

Ілько знову спалахуючи, обурено. Неправда! Не смій так казати! Ні Матвій, ні Доня, ні інші наші близькі люди ніколи про тебе нічого не кажуть. Нічого! Раніше, так, ми дивувалися, жахались, шукали пояснень. А тепер, з пошани до тебе колишньої, тільки мовчимо. Мовчимо, як про покійницю.

Надія. Так. Чудово. І через те, що я—вже покійниця, ти кохаєшся собі з другою жінкою? Хитренько!

Ілько. Я міг би тобі, теперішній, ніякого справоздання з свого життя вже не давати. Але з пошани до колишньої я тобі скажу: так, я кохаю Доню.

Надія. Ага!

Ілько. Кохаю і щасливий з цього кохання!

Надія. О, я бачу, який ти жвавенький та бадьоренький тепер став! За скрипку навіть узявся. За оперу. Кому ну вдвох поїдете творити. Нове життя!

Ілько. Так. І музика, і опера, і бадьорість. І за це я від усієї душі дякую Доні. І ще більше дякую за те, що вона була тут, коли ти помирала. Коли б не вона... не знаю

чи все було б так, як воно є. І ти можеш їй подякувати.

Надія. О, я дякую! О, страшенно дякую! Розуміється, коли б не вона, то все було б інакше! Сміється, не то щиро, не то саркастично, не то з болем.

Ілько. І от, Надіє, коли можеш, давай хоч цей останній наш спільний акт з тобою, розходження, зробимо... без міщанства.

Надія. О, будь ласка, будь ласка! Боїшся, що буду ридати, битися головою об стінку, стріляти в свою суперницю? Прошу дуже! Прошу! Хоч зараз! Фросю!! Фросю!! Будь ласка, будь ласка!

Ілько. Чекай, Надіє!

Надія. О, ні! Ні одної хвилини! Зараз же виїжджаю!

Ілько. Для чого ж цей тон?

Надія. Який же мій тон? Якого ж ти тону хочеш од мене?

Ілько теж дратуючись. Так, від тебе, теперішньої, дійсно, іншого не можна вимагати. Маєш рацію: що швидче, то краще!

Швидко входить Доня, кидається до Ілька.

Доня. Що ж ви?! Пора! Там чекає Суховій, на авті. Побачивши Надію, замовкає.

Ілько дивиться на годинник. Ух, чорт!! Кидається до сусідньої кімнати.

Доня ніяково глянувши на Надію, біжить за ним.

Надія відчиняє шафу й викидає з неї свою одіж. Часом скося поглядає в одчинені двері сусідньої кімнати.

Ілько з портфелем швидко виходить. До Надії рішуче. Ти виїжджаєш?

Надія твердо. Так, я виїжджаю.

Ілько. Зараз?

Надія. Так. Негайно. Не бійся, мене тут більше не застанеш.

Ілько якийсь момент стоїть мовчки, хвилюючись підходить до Надії. Ну, попрощаємось, Надіє...

Надія не підводячи голови, не розгичаючись с одержі, глухо. Прощай.

Ілько. Можна тебе обняти?

Надія якийсь момент стоїть непорушно, зігнувши. Раптом випростовується й злісно показує рукою на Доню що стоїть осторонь зі зляканими очима. Он ту обнімай! А трупів не обнімають! Іди. Геть!

Ілько. Так, ти, дійсно.. Махає рукою, швидко підходить до Доні, бере під руку. Ходім! Іде до двер

Надія з різким сміхом. От так краще! Творити нове життя?

Ілько швидко озирнувшись, хоче щось сказати, але Доня спиняє його. Він з жалем дивиться на Надію й тихо каже. Так, Надіє, ми всією душою хочемо творити те нове життя, яке ти зрадила і для якого ти померла.

Надія стріпнувшись, дзвінко, в піднятті. О, хто знає, Ілько, чи померла!

Ілько. Прощай, Надіє!

Надія. Прощайте! Бажаю перемоги! Сміється знову ясным, піднятим сміхом.

Ілько й Доня швидко виходять.

Надія якийсь ще момент стоїть зо сміхом на вустах, що погасає. З тугою береться за голову й розбито сідає біля столу. Але через якийсь момент злякано схоплюється, біжить до грамофону, гарячково вкладає диск з вальсом в апарат і пускає. Грамофон гріє „Дунайські хвилі“, зупиняється на одному місці й харчить. Надія сидить, закинувши голову назад, з тихим, тужним усміхом.

Завіса

Париж, грудень 1927 р.

~~Лрб. 20 коп.~~

Зруб 24 коп

(1986)

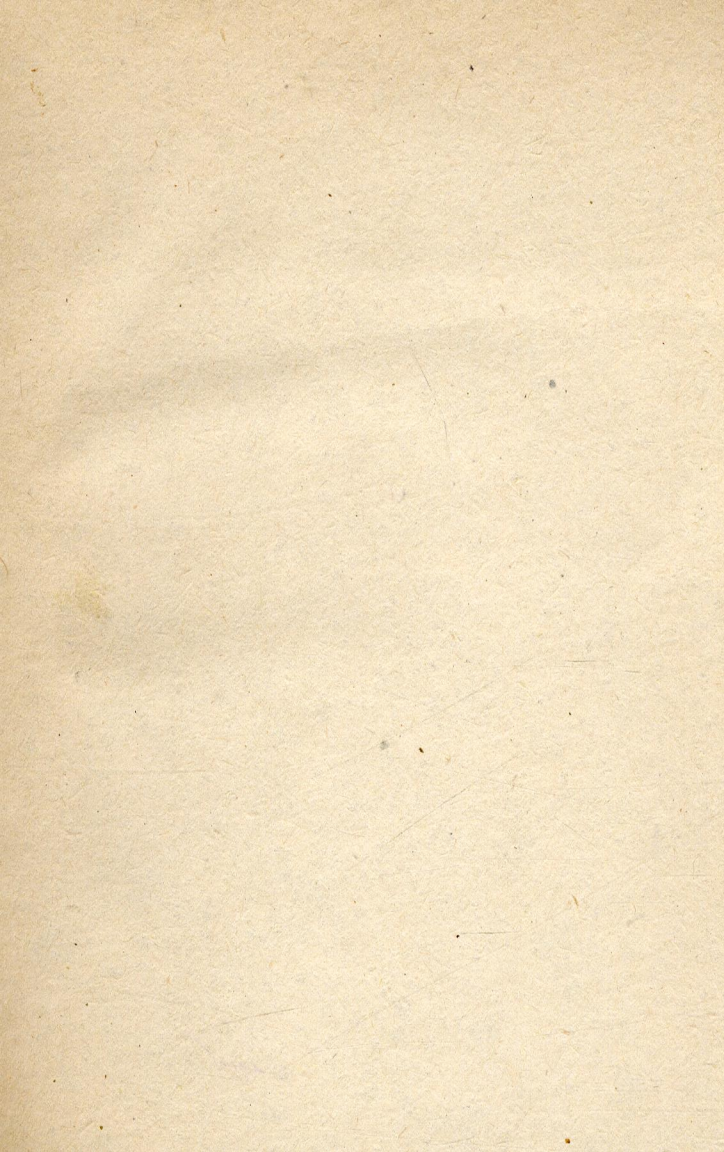
723

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЦТВО **РУХ**

Харків, вул. 1-го Травня, 10/11

Телефон 29-84

РА

723

В. ВИННИЧЕНКО

НАД